

**18 GODINA NEZAVISNOSTI – POGLED NAPRIJED
PUTOKAZ KA EU NAPRETKU**

Naziv publikacije:

18 godina nezavisnosti – pogled naprijed

Putokaz ka EU napretku

Izdavač:

Za izdavača:

Milan Radović

Autori:

Predrag Zenovic
Fatmir Gjeka
Siniša Bjeković
Ivana Jelić
Valentina Pavlicic
Aleksandar Dragićević
Tamara Vujović
Janez Kopač
Zoran Rakočević
Aleksandar Đurišić
Edin Smailović
Dušan Simonović
Mirjana Volkov

Urednik:

Amina Murić

Korektura:

Amina Murić

Prevod:

Jelena Ristović
Aleksandra Milićević
Kamal Mouhsen

Dizajn i priprema za štampu:

Studio Fler

Štampa:

AP Print, Podgorica

Tiraž:

100 kom

Petra Dedića 26,
Građanska kuća,
Podgorica

+382 20 513 687

office@gamn.org

www.gamn.org

GradjanskaAlijansaCG

GACrnaGora

gradjanskaalijansa

Navođenje i korišćenje informacija iz ove publikacije u neprofitnim publikacijama ili sredstvima javnog informisanja građana, kao i korišćenje za druge nekomercijalne svrhe, dozvoljeno je, uz obavezno navođenje izvora i vlasnika autorskog prava. Korišćenje materijala u bilo koje druge svrhe nije dopušteno bez prethodnog odobrenja Građanske alijanse. Pojedine slike u publikaciji su preuzete sa interneta u skladu sa „Creative Commons licence“. Izrazi koji se u ovoj publikaciji koriste za fizička lica u muškom rodu podrazumijevaju izraze u ženskom rodu. Za djelove publikacije preuzetih iz eksternih izvora GA ne snosi odgovornost. Stavovi iznešeni u autorskim tekstovima ne izražavaju nužno stavove Građanske alijanse.

SADRŽAJ

UVOD	5
Napredak Crne Gore ka EU - putovanje kroz reforme i perspektive	7
Manjinska prava i izazovi na putu ka EU	11
Zaštita ranjivih grupa na putu Crne Gore prema članstvu u EU	16
O Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, značaju izvršenja presuda Evropskog suda za ljudska prava i vladavini prava	23
Stvaranje boljeg pravosudnog okvira za očuvanje ljudskih prava	30
Zelena vizija.....	35
Sloboda medija i nove tehnologije – kako obezbijediti zdravo medijsko okruženje?	42
Cijene emisija ugljjenioksida postaju stvarnost na Zapadnom Balkanu – – hoće li zemlje plaćati EU ili radije prikupljati novac u vlastitim budžetima?.....	48
Umjetnost kao sredstvo društvene promjene: Simulakrum u limbu promjena.....	53
Analiza napretka Crne Gore prema članstvu u EU: pogled iz Advokatske komore	59
Traganje za istinom u sjećanjima	65
Crna Gora kroz sport na evropskom putu	71
Zaštita ličnih podataka i doba tehnološke ekspanzije.....	76

UVOD

Poštovani građanke i građani,

U godini koja obilježava 18 godina od obnove nezavisnosti i 12 godina od početka pregovora o članstvu u Evropsku uniju, Crna Gora stoji pred novim izazovima i prilikama koje zahtijevaju vizionarski pristup i odlučnost u ostvarivanju ciljeva koji su pred nama. Zahvaljujući geopolitičkim prilikama i ispunjenju nekoliko značajnih koraka Crne Gore, Evropska unija nam kao nikada do sada otvara svoja vrata i ovo je prilika koja se ne smije propustiti. Dok slavimo postignuća i napredak koji smo ostvarili kao društvo i dok smo na korak pred dobijanje IBAR-a, istovremeno se osvrćemo na put koji je pred nama i postavljamo pitanje: Kako dalje?

U publikaciji pred vama, okupili smo raznolike autore iz relevantnih oblasti koji nam iz svojih oblasti i ekspertiza pružaju odgovor. Oni su ponudili svoje perspektive i analize o stanju Crne Gore danas, ali i pružili konkretnе prijedloge za unapređenje u različitim segmentima društva. Kroz njihove tekstove, istražujemo različite aspekte naše stvarnosti, od napretka ka članstvu u Evropskoj uniji do zaštite ljudskih prava, od izazova u pravosuđu do uloge medija i tehnologije u savremenom društvu.

Svaki autor donosi svoj jedinstveni ugao i stručnost u analizi stanja, ali i inspiraciju za buduće korake, kojima se zahvaljujemo na shvatavanju značaja ovog našeg poduhvata i učestovanju sa izuzetno kvalitetnim tekstovima. Publikacija nije samo osrvt na trenutno stanje, već i poziv na akciju. Ona predstavlja našu predanost da doprinesemo poboljšanju kompletognog stanja u Crnoj Gori, kao i ubrzanju puta ka Evropskoj uniji.

Kroz ovu publikaciju, nadamo se da ćemo podstaknuti razmišljanje i otvoriti prostor za debatu o načinima na koje možemo zajedno izgraditi bolju i prosperitetu budućnost za sve građane Crne Gore. Neka nam posluži kao inspiracija i smjernica u našim naporima ka ostvarenju napretka i razvoja, jer samo zajedno možemo stvoriti bolju budućnost za sve nas.

Srećan nam Dan nezavisnosti!

Tim Građanske alijanse

Napredak Crne Gore ka EU - putovanje kroz reforme i perspektive

Dr Predrag Zenović

Glavni pregovarač Crne Gore sa Evropskom unijom

Zagledane u evropsku budućnost, države Zapadnog Balkana su prešle dug put i veoma složen period transformacije, posebno u smjeru neprestanog prilagođavanja pravnom sistemu Evropske unije, a samim tim i usklajivanja evropskim standardima i usvajanja vrijednosti. Govoreći o budućnosti evropskog projekta, proces proširenja, kao jedna od najuspješnijih politika EU, zapravo, predstavlja suštinsku bit Evrope, te je, stoga, pitanje uspješnosti te politike nepobitno vezano za dalju sudbinu zemalja Zapadnog Balkana.

Sve vrijeme tog putovanja, perspektiva članstva u EU je bila jasan putokaz za reforme unutar država i regionalnu saradnju. Naime, put ka članstvu u EU je u samoj biti usmјeren na usaglašavanje potreba i kretanja ukupnog društva u određenoj državi, saradnju, dogovore i pregovore koji konačno vode do primjene svih pravila koji su tokom puta dogovorenici. Od samog početka tog putovanja, znamo da su pravila za Crnu Goru bila značajno drugačija, kompleksnija i zahtjevnija, a procedure složenije. Naime, kao prva država kandidatkinja koja je pregovarala shodno *Novom pristupu u pregovorima*, te kao država koja je u maju 2020. prihvatile *Novu metodologiju proširenja*, u kojoj se konstatiše da „nijedno poglavlje neće biti privremeno zatvoreno dok se ne ispune privremena mjerila u poglavljima 23 i 24“, Crna Gora se već dugi niz godina priprema za evropsku stvarnost i izazovi koje je mala crnogorska administracija vidjela u okviru pregovaračkog procesa nisu zanemarljivi. Ipak, svjesni pređenog puta, uloženog truda i svojevrsnih zaleta, ali i lutanja, činjenica da osjećamo novu energiju u Politici proširenja i mogućnost da sve rezultate koje smo postigli vrednjujemo jasnim smjernicama za završnicu puta posebno je zadovoljstvo. Drugim riječima, rezultati koje ostvarujemo dokazuju da smo dorasli tom zahtjevnom zadatku i zaista se nalazimo u trenutku kada imamo mogućnost da budemo veoma blizu evropskoj porodici.

Prije svega toga, moramo se uvijek podsjećati da je Crna Gora dio koji nedostaje evropskom mozaiku i to dugoročno pokazuje u vrijednosnom smislu jer je posvećena miru, solidarnosti i demokratiji sa jedne strane, dok je, u svojoj biti, sazdana kroz antifašističku tradiciju i multietnički sklad sa druge strane. Drugo, Crna Gora, kao prva zemlja kandidat sa svim otvorenim poglavljima, kao zemlja koja se od samog početka procesa dosljedno usklađuje sa Zajedničkom i bezbjednosnom politikom EU, i kao glasnogovornica dobrosusjedske politike i regionalne saradnje, ostaje podsticajan primjer svojim susjedima podsjećajući da je politika proširenja sigurna luka za ovaj dio Evrope. I najvažnije, najveći broj crnogorskih građana to žele i osjećaju pripadnost evropskoj civilizaciji.

Sve ovo uzimajući u obzir, zaista je trenutak kada sami treba da se zagledamo u sebe, procijenimo šta smo uradili do sada, šta su nam bile najveće prepreke u procesu i da iscrtamo preciznu putanju kojom želimo dalje ići do svog cilja. Imajući u vidu izuzetne napore crnogorske administracije uložene u ovaj proces tokom niza godina pregovora, posebno ohrabrujuće poruke su došle od evropskih partnera u pravom trenutku kada je i Crna Gora pokazala da je spremna da pokrene novu energiju u ovom procesu i želji da naredni period bude odlučujući u pogledu evropske integracije. Svesni smo da je pred nama dosta posla, ali je neupitno usmjerenje Crne Gore ka njegovanju demokratije i snaženju svih aspekata vladavine prava, paralelno sa ostalim važnim zadacima sa evropske agende. Od samog početka otvaranja pregovora u poglavljima 23 i 24. u decembru 2023., Crna Gora je prošla kroz značajne i mjerljive reformske procese na planu jačanja vladavine prava u svim oblastima, a posebno u pravosuđu, temeljnim pravima, prevenciji korupcije, borbi protiv organizovanog kriminala i korupcije, kao i na planu migracija, vizne politike, azila i vanjskih granica. Posmatrajući iz ugla privremenih mjerila u ovim poglavljima, ostvarili smo jasan napredak u svih 83 privremenih mjerila i uveliko smo spremni za završna mjerila koje očekujemo u junu 2024. Sprovedene su opsežne reforme na zakonodavnom planu u svim oblastima u okviru poglavja 23 i 24, reformisan je sistem pravosuđa, kreiran je novi zakonski okvir za borbu protiv korupcije i organizovanog kriminala, u kontinuitetu se unapređuje sistem zaštite ljudskih prava i sloboda, a zakonodavni okvir u oblasti migracija i azila je u najvećoj mjeri usklađen s pravnom tekvinom EU. Značajno je ojačan institucionalni okvir u ovoj oblasti, jačanjem administrativnih kapaciteta postojećih i osnivanjem novih institucija, prije svega Specijalnog državnog tužilaštva i Agencije za sprečavanje korupcije, Specijalnog policijskog odjeljenja, Centra za obuku u sudstvu i Državnom tužilaštvu, Kancelarije za povraćaj imovine u Upravi policije kao i Centra za tražioce azila i Prihvatališta za strance. Na osnovu procjena Evropske komisije, možemo biti zadovoljni i početnim bilansom ostvarenih rezultata u istragama, krivičnom gonjenju

i pravosnažnim osuđujućim presudama u predmetima korupcije na visokom nivou, kao i u oblasti finansijskih istraživačkih aktivnosti i privremenog oduzimanja imovine. Konsolidovan je početni bilans rezultata u istragama u oblasti borbe protiv trgovine ljudima, a početni bilans rezultata u oblasti pranja novca dodatno je razvijen.

Sve vrijeme radeći na zaokruživanju obaveza iz drugih poglavlja pravne tekovine, neu-morno radimo na promišljanju aktivnosti i mapama puta za ispunjenje ostalih završnih mjerila. Svakako, fokus na sprovođenju politika je istovremeno i izazov i zadatak, ali i put ka daljem razvoju podsticajnog okruženja za razvoj crnogorskog društva. U smjeru adresiranja ključnih obaveza u narednom periodu, **Program pristupanja Crne Gore EU 2024–2027.** daje konkretan plan narednih koraka i srednjoročnih planova, koji u okviru 33 pregovarača poglavlja obuhvata oko 714 planova, odnosno 158 strateških i 556 zakonodavnih aktivnosti. U tom strateškom dokumentu, jasno je da je Crna Gora odlučna da u narednih godinu i po završi najveći dio posla, te je u 2024. planirano 335 obaveza, a u 2025. 228.

Konačno, svi ovi i mnogi drugi rezultati u 12. godini pregovora Crne Gore za članstvo u EU, kao i odlučnost koju smo pokazali, jasno pokazuju da imamo mogućnost da uđemo u završnu fazu pregovora. Za to je, prije svega, bitna synergija svih važnih aktera crnogorskog društva, koji pored, izvršne, zakonodavne i sudske vlasti, podrazumijevaju i organizacije civilnog društva i medija. Održavanjem pristupa u kome vladavina prava zadržava centralnu ulogu u procesu približavanja EU i nakon dobijanja završnih mjerila, pokazujemo da smo svjesni da izgradnja savremenog i ekonomski prosperitetnog društva ide ruku pod ruku s demokratskim razvojem. Svesni smo mnogobrojnih izazova koji su pred nama i trudićemo se da ih adresiramo u saradnji i u konstruktivnom odnosu sa svim akterima u društvu i našim evropskim partnerima. Istovremeno, moramo imati na umu da je pristupanje Uniji dvosmjeran proces, a mi ćemo nastojati da ova istorijska težnja Crne Gore ubzo postane stvarnost.

Dr Predrag Zenović (1986) je predavač i istraživač političkih nauka na Humanističkim studijama Univerziteta Donja Gorica u Podgorici (Crna Gora). Diplomirao je na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu, a magistrirao međunarodno pravo i ljudska prava na Pravnom fakultetu u Rigi (Riga Graduate School of Law). Nakon završenih doktorskih studija (Erasmusmundus, EU) u oblasti političke teorije i evropskih studija na LUISS-u (Libera Università Internazionale degli Studi Sociali Guido Carli, Italija) i Univerzitetu u Ženevi (Université de Genève, Švajcarska), bio je stipendista na postdoktorskom programu New Europe College u Bukureštu (Rumunija) sa projektom o državljanstvu i ustavnom identitetu koji je uključivao studijsku posjetu Wissenschaftskolleg-u u Berlinu (Njemačka). Dobitnik je prestižne Fulbrajt stipendije za 2020/2021 za istraživački projekat u oblasti feminističke političke teorije na Novoj školi za društvena istraživanja u Njujorku (The New School for Social Research, Sjedinjene Američke Države). Autor je dvije knjige u oblasti političke teorije i preko trideset akademskih radova u domaćim i međunarodnim naučnim časopisima o građanstvu, konstitucionalizmu, identitetu, rodnim studijama i drugim oblastima normativne političke teorije.

Angažovan je i na Fakultetu pravnih nauka i Fakultetu za kulturu i turizam – studijski program Međunarodne studije za hotelijerstvo i menadžment – Vatel na Univerzitetu Donja Gorica.

Manjinska prava i izazovi na putu ka EU

Fatmir Gjeka

Ministar ljudskih i manjinskih prava

Crna Gora kao građanska država ističe svoj izraženi stepen multikulturalnog pluralizma i posvećena je punom poštovanju prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.

Kontinuirana posvećenost poboljšanju ukupnog položaja manjinskih naroda postavila je Crnu Goru za primjer zemljama regionala. Istovremeno, manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice dali su ogroman doprinos obnovi nezavisnosti Crne Gore i maksimalnu podršku najvažnijim strateškim opredjeljenjima u izgradnji savremene Crne Gore, demokratizaciji društva, njenom evroatlanskom i evropskom putu, kao i cjelokupnom razvoju zemlje.

Kroz različite inicijative, projektne ideje i programe Crna Gora radi na promovisanju važnosti međusobne tolerancije i suživota, međuetničkog dijaloga, specifičnosti nacionalne kulture, istorije, kao zemlja bogate kulturne raznolikosti, razvija se ka društvu koje njeguje inkluziju i poštovanje različitosti u punom smislu riječi.

U Crnoj Gori u kojoj živi bogatstvo različitosti, baštini se građanski koncept države, poštuje ustavno određenje i adekvatna zakonska rješenja da se manjinskim narodima i svim nacionalnim zajednicama, garantuju i posebna manjinska prava i slobode.

Ustav Crne Gore jasno definiše prava nacionalnih manjina, uključujući slobodu izražavanja, vjerske slobode, pravo na obrazovanje na maternjem jeziku i aktivno učešće u društvenom životu. Ustavom Crne Gore zagarantovani su principi osnova za razvoj daljih politika koje osnažuju nacionalne manjine. Razvijajući osnovna ljudska prava, Crna Gora nastoji da unapređuje principe multinacionalne, multikulturalne i multivjerske tolerancije, dijaloga i poštovanja u modele suživota, solidarnosti i jedinstva u raznolikosti. Prava manjina regulisana su Zakonom o manjinskim pravima i slobodama iz 2017. godine, koji pruža pravni okvir za zaštitu ljudskih prava i sloboda garantovanih svim građanima, kao i zaštitu posebnih manjinskih prava i sloboda, na osnovu kojeg imaju pravo izražavanja, čuvanja, razvijanja, prenošenja i javnog ispoljavanja nacionalnog, etničkog, kulturnog, vjerskog i jezičkog identiteta, kao dijela njihove tradicije.

Ovaj Zakon će uskoro biti predmet izmjena i dopuna u cilju usaglašavanja sa krovnim antidiskriminacionim Zakonom o zaštiti jednakosti i zabrani diskriminacije i daljeg unapređenja zaštite prava manjinskih naroda. Crna Gora redovno sprovodi nacionalnu Strategiju manjinske politike koja ima za cilj jačanje inkluzije, promociju raznolikosti i suszbijanje diskriminacije. U fazi izrade je nova petogodišnja strategija. Realizacijom zacrtanih ciljeva iz ovog dokumenta, unapređuju se uslovi života manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori i omogućuje se njihova bolja integracija u crnogorsko društvo. Akcenat je stavljen na očuvanje i promociju njihovog identiteta u oblasti obrazovanja, zapošljavanja, kulture i identiteta manjina, političke participacije manjina, te setu specifičnih mjera usmjerenih na podizanje nivoa svijesti manjina i opšte javnosti o statusu, pravima i obavezama manjina.

U Crnoj Gori djeluju institucionalni mehanizmi za zaštitu i unapređenje prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Pored Ministarstva ljudskih i manjinskih prava, u okviru kojeg funkcioniše Direktorat za unapređenje i zaštitu prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica koji se primarno bavi predmetnim pitanjem, zatim Direktorat za interkulturalizam sa ciljem dalje afirmacije multikulturalnih vrijednosti Crne Gore, Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina, te savjeti nacionalnih manjina. Za njihovo nesmetano funkcioniranje, Vlada Crne Gore nastoji da obezbijedi adekvatna finansijska sredstva.

Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava u okviru svojih nadležnosti realizuje politike u oblasti zaštite prava manjina u redovnoj komunikaciji sa svim relevantnim akterima na lokalnom i centralnom nivou, NVO sektorom, međunarodnim partnerima, kako bi doprinijeli

unapređenju istih u kontinuitetu. Jačajući saradnju sa civilnim sektorom, radimo na realizaciji zajedničkih strateških ciljeva u ostvarivanju nacionalnih politika. Za finansiranje nevladinih organizacija u čijem su fokusu prava manjina, Ministarstvo od 2018. godine izdvaja značajna sredstva putem javnih konkursa u prioritetnim oblastima među kojima je i oblast zaštite i unapređenje prava manjina. U 2023. izdvojeno je 350.000,00 eura, dok je za realizaciju projekata nevladinih organizacija za ovu godinu izdvojeno 450.000,00 eura.

Proces pridruživanja Evropskoj uniji donosi sa sobom niz izazova, posebno u vezi s pitanjem manjinskih prava. Dok se zemlje kandidatkinje suočavaju sa zahtevima za usklađivanje pravnog okvira sa standardima Evropske unije, istovremeno se nameću pitanja zaštite i promocije prava manjinskih naroda.

Manjinska prava i slobode kao sastavni dio ljudskih prava, važan su dio evropske agende Crne Gore za punopravno članstvo EU. Uvažavajući ovu činjenicu na putu ka punoj integraciji zemlje u društvu demokratskih i razvijenih zemalja, posebno u dijelu stabilnosti društva, afirmaciji i cjelokupne bezbjednosti kao preduslova napretka i prosperiteta jedne zemlje, zaštita i ostvarivanje prava manjina je od posebne važnosti u svakodnevnom javnom, političkom i pravnom životu zemlje u svim multinacionalnim i multikulturalnim društvima.

Kao i u svemu, i u ostvarivanju prava nacionalnih manjina ima aktuelnih izazova. Važan segment politika nacionalnih manjina predstavljaju i jezičke politike, koje podržavaju upotrebu manjinskih jezika u obrazovnim institucijama i administraciji. Ova inicijativa nije samo priznanje jezičke raznolikosti, već i korak ka očuvanju i unapređenju identiteta manjinskih naroda. Neki od tih izazova uključuju nedostatak adekvatne implementacije politika na lokalnom nivou, kao i potrebu za jačanjem svijesti o važnosti inkluzije i poštovanja različitosti u društvu. U skladu sa tim, kontinuirana podrška vlade nacionalnim manjinama i dalje je ključna i ista podrazumijeva ne samo jačanje institucionalnih mehanizama, već i unapređenje edukacije i svijesti među građanima o važnosti inkluzije i poštovanja različitosti.

Ono čemu ćemo svakako posvetiti više pažnje je rad savjeta nacionalnih manjina i intenziviranje istog, kako bi se u skladu sa svojim nadležnostima snažnije uključili u koncipiranje i realizaciju zacrtanih ciljeva manjinske politike. Takođe, među izazovima prepoznajemo veću posvećenost postizanju rodne ravnopravnosti, posebno u dijelu snažnijeg

predstavljanja pripadnica manjina u političkom i javnom životu Crne Gore. Postoji i izazov u promovisanju tolerancije i međuetničkog dijaloga unutar društva. Ovo zahtijeva kontinuirane napore u edukaciji i podizanju svesti o značaju raznolikosti i inkluzije. Konstruktivan dijalog između vlasti, manjinskih zajednica i civilnog društva ključan je za stvaranje održivog okruženja koje poštuje prava svih građana. Diskriminacija, govor mržnje neki su od negativnih fenomena koji su u porastu. Crna Gora će se zalagati za dalje smanjenje etničke distance u Crnoj Gori, kao zemlja koja poštuje i štiti svoje manjine i kao zemlja koja želi da postane članica Evropske unije. U svjetlu ovih standarda, Crna Gora kao i sve zemlje članice i kandidatkinje za pridruživanje EU mora kontinuirano raditi na jačanju institucionalnih mehanizama za zaštitu manjinskih prava i promociju tolerancije u društvu. Usvajanje efikasnih zakona i politika, edukovanje javnosti o važnosti raznolikosti i inkluzije, kao i promovisanje dijaloga i saradnje između svih zajednica u Crnoj Gori, neophodno je za zaokruživanje tog procesa kao i za stvaranje inkluzivnog društva u pravnom smislu riječi.

Politike koje se odnose na nacionalne manjine u Crnoj Gori predstavljaju važan korak ka izgradnji inkluzivnog društva koje neguje različitost i poštuje prava svih građana. Kroz dalji razvoj političkih, institucionalnih i edukativnih mjera, Crna Gora može nastaviti da bude primjer uspješne multietničke harmonije i zajedničkog prosperiteta.

Fatmir Gjeka rođen je 17. aprila 1975. godine u Baru. Ministar je ljudskih prava i pravde u prethodnoj 43. i sadašnjoj 44. Vladi Crne Gore. Završio je Ekonomski fakultet Univerziteta "Lucij Gurakuqi" u Skadru, 1997. godine, a kasnije postdiplomske studije iz oblasti preduzetničke ekonomije na Ekonomskom fakultetu Univerziteta Crne Gore. U periodu od 2002. do 2011. godine bio je sekretar Sekretarijata za budžet i finansije Opštine Ulcinj. Bio je član Komisije za finansiranje lokalne samouprave i predsjednik ove komisije u jednom mandatu. Na Ustavotvornoj skupštini Demokratske partije, održanoj 24. decembra 2011. godine, izabran je za predsjednika ove partije. Kao predstavnik Albanske koalicije (Demokratska partija, Albanska alternativa i Demokratska veza u Crnoj Gori) izabran je za poslanika u Skupštini Crne Gore, na parlamentarnim izborima održanim 14. oktobra 2012. godine. Kao poslanik, bio je i predsjednik Kluba poslanika albanskih partija, Hrvatske građanske inicijative i Liberalne partije Crne Gore. Fatmir Gjeka izabran je za gradonačelnika Ulcinja, 24. februara 2014. godine, kao kandidat koalicije "Zajedno za budućnost Ulcinja", Nove demokratske snage i Pozitivne Crne Gore. Bio je na ovoj funkciji do 21. marta 2016. godine. Kao predstavnik Albanske koalicije "Jednoglasno" izabran je za poslanika u Skupštini Crne Gore, na parlamentarnim izborima održanim 30.08.2020. godine.

Zaštita ranjivih grupa na putu Crne Gore prema članstvu u EU

mr Siniša Bjeković
Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore

Proteklih 14 godina od kada je Crna Gora stekla status kandidata za članstvo u Evropskoj uniji obilježeno je kontinuiranom podrškom koju ova organizacija pruža Crnoj Gori, da-jući time neophodan impuls i na unutrašnjem planu koji treba da podstakne nacionalne donosioce odluka na brže djelovanje u sprovođenju reformi neophodnih da se taj proces dovede do kraja. Uz ovu činjenicu svakako treba naglasiti i unutrašnji konsenzus, primarno politički, da taj proces za Crnu Goru nema alternativu. Ako se tome doda i prilično veliki dio društva koji bez alternative podržava ovaj proces, onda je perspektiva izvjesnija barem na nivou principa na kojima se razvija crnogorsko društvo i država.

U takvim uslovima ipak se nerijetko zaboravljuju ključni aspekti evropskih integracija, a naročito osnovni kriterijumi koje je potrebno ispuniti da bi se postalo članicom Evropske unije. Ovo nije zahtjev koji je usmjeren samo prema Crnoj Gori, već važi za sve buduće članice Evropske unije. U perspektivi često se koristi žargonski izraz *pravila igre* koja

važe za buduće članice, ali bi svakako prihvatljiviji bio termin kojim se označavaju *pravila ponašanja u društvu i državi utemeljenoj na jednakosti i vladavini prava*. Naravno, bez poštovanja ljudskih prava i sloboda nijedno od navedenih načela, odnosno, vladavina prava kao koncept, nije moguće ostvariti. Upravo u tome se ogleda obaveza države, koja na putu ka EU mora ispuniti, pored ekonomskih, i političke kriterijume, a oni obuhvataju demokratske principe organizacije i funkcionalisanja vlasti, poštovanje ljudskih prava i sloboda, te prava manjina. Unutar političkih kriterijuma je i načelo vladavine prava koje svakako zadire i u druge dvije komponente koji se odnose na ekonomske i zakonodavne kriterijume.

Od samog početka pojedini kriterijumi sadržani u pregovaračkim poglavljima upućuju na poseban značaj određenih oblasti, pa se tako i u formalnom smislu izdvajaju dva od 33 poglavlja (23 i 24), ona koja se tiču pravosuđa i temeljnih prava, odnosno pravde, slobode i bezbjednosti. Iako nije posebno naglašeno, sa aspekta zaštite ranjivih grupa treba pomenuti i poglavljje 19 koje se odnosi na socijalnu politiku i zapošljavanje i to iz više razloga.

Od vremena kada je potpisana *Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju* (2007. godina) promjene se nijesu desile samo u Crnoj Gori, već i unutar Evropske unije. Jedna od važnih promjena koja se desila jeste Lisabonska revizija ugovora, koja sa stanovišta ljudskih prava i sloboda ima dvije sadržinske bitne komponente u novom članu 6 *Ugovora o Evropskoj uniji (UoEU)*: prvo, da Unija priznaje prava, slobode i načela *Povelje o temeljnim pravima Evropske unije* od 7. decembra 2000. godine, u tekstu izmijenjenom u Strazburu 12. decembra 2007. godine, koja ima istu pravnu snagu kao ugovori; i drugo, da Unija pristupa *Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*, što ne utiče na nadležnosti Unije već utvrđene ugovorima.

Evidentno je da u društvu, kao i unutar Evropske unije, postoje posebne grupe čija društvena moć nije na nivou ostalih. Bliže rečeno, to znači da pojedine grupe nemaju isti početni položaj u društvu koji bi im omogućio jednakost sa drugima. Upravo zbog toga i sam Ugovor o Evropskoj uniji (UoEU) već u početku preambula naglašava inspiraciju ovog dokumenta „kulturnim, vjerskim i humanističkim naslijedjem Europe iz kojeg su se kao univerzalne vrijednosti razvila nepovrediva i neotuđiva ljudska prava, kao što su sloboda, demokratija, jednakost i vladavina prava“. Osim toga, u čl. 2 UoEU postavljeni su temelji ove organizacije zasnovani „na vrijednostima poštovanja ljudskog dostojanstva, slobode, demokratije, jednakosti, vladavine prava i poštovanja ljudskih prava, uključujući

i prava pripadnika manjina. Ove vrijednosti su zajedničke državama članicama u društvu u kojem preovlađuju pluralizam, nediskriminacija, tolerancija, pravda, solidarnost i ravnopravnost žena i muškaraca“.

Osim toga u čl. 3 UoEU, propisano je da se „Unija bori protiv društvene isključenosti i diskriminacije i podstiče socijalnu pravdu i zaštitu, ravnopravnost žena i muškaraca, solidarnost između generacija i zaštitu prava djeteta“.

I *Ugovor o funkcionisanju EU (UoFEU)* sadrži odredbe kojima se propisuju prava pojedinih (ranjivih) društvenih grupa, u formi borbe protiv diskriminacije po osnovu pola, rase, etničkog porijekla, vjere ili uvjerenja, invaliditeta, dobi ili seksualne orijentacije.

Sve navedeno reflektuje se i kroz posljedice stupanja na snagu *Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju – SSP zaključenog između Crne Gore i Evropskih zajednica, odnosno EU*, 2010. godine. Članom 72 ovog akta Crna Gora se obavezala da osigura postepeno usklađivanje svojih postojećih zakona i budućeg zakonodavstva sa pravnim propisima Zajednice, odnosno, da osigurava adekvatnu implementaciju i sprovođenje postojećeg i budućeg zakonodavstva. Iz ove odredbe proizilazi da je predmet usklađivanja pravo i praksa. Ova odredba *ad literam* obavezuje državu da usaglašava sve komponente pravnog okvira sa pravom EU, uključujući i obavezu sudova da svoju praksu prilagode pravu Evropske unije. Iz rečenog može se zaključiti da je jedan od suštinskih ciljeva približavanja EU ujednačavanje prava, prakse i politika kojima se obezbjeđuje suštinska jednakost i zaštita prava ranjivih grupa. Polazeći od statusa pojedinih kategorija društva, politike EU idu za tim da ujednače njihov tretman unutar Unije, a time daju smjernice za razvoj politika na nacionalnom nivou, kako bi se odgovorilo ključnim izazovima u evropskim integracijama i dostigao stepen zaštite jednakosti imantan okruženju koje kandidate očekuje nakon priključivanja.

Kada su u pitanju specifične grupe, pomenućemo ponajprije one najranjivije, a među njima su svakako djeca. Prema Strategiji EU o pravima djeteta (dokument *Evropske komisije COM(2021) 142 od 24.03.2021.godine*), a na bazi učešća djeteta u procesu izrade Strategije, ona treba uključivati svu djecu i podršku djeci u ranjivom položaju. To je strategija koja promoviše i podržava pravo djeteta na učešće u odlukama koje utiču na njih same, jer bez djece se ne bi smjelo odlučivati o ničemu što se odnosi na djecu. Ova Strategija obuhvata šest tematskih područja, koje su u fokusu mjera donosilaca

odлуka: osnaživanje dječije participacije; borba protiv siromaštva i socijalne isključenosti; suzbijanje nasilja nad djecom i osiguravanje zaštite djece; pravosuđe prilagođeno djeci; sigurno digitalno okruženje; zaštita i osnaženje djece u čitavom svijetu, između ostalog tokom kriza i sukoba.

U dokumentu *Evropske komisije COM(2021) 101 od 03.03.2021. godine* pod nazivom „*Unija ravnopravnosti: Strategija o pravima osoba s invaliditetom za razdoblje 2021 – 2030. godina*”, naglašeni su osnovni principi koje je izložila predsjednica Ursula von der Leyen prilikom obilježavanja Evropskog dana osoba sa invaliditetom 2020. godine:

„Osobe s invaliditetom imaju pravo na dobre uslove na radnom mjestu, na nezavisno življjenje, na jednakе mogućnosti i na puno učešće u životu svoje zajednice. Svi imaju pravo na život bez prepreka, a naša je obaveza da im kao zajednica osiguramo potpuno učešće u društvu na ravnopravnoj osnovi sa drugima.”

Strategija sadrži niz principa sadržanih u međunarodnom pravu i regionalnim dokumentima, ali i upozorava na ključne prepreke za inkluziju osoba sa invaliditetom u okruženju u kojem žive i ostvaruju svoja prava.

U dokumentu EK „*Unija ravnopravnosti: Strategija za rodnu ravnopravnost 2020 - 2025*”, označeno COM(2020) 152 od 05.03.2020. godine, koja sadrži ključne principe i pravce djelovanja EU u ovoj oblasti, ovaj cilj je projektovan kroz dva principa: uključivanje *rodno zasnovanih politika* u svim oblastima; i *interseksijskim pristupom*, tj. *preklapanjem rodnih sa drugim karakteristikama ili identitetima osobe*, te doprinosa tih preklapanja jedinstvenom iskustvu diskriminacije. Među ostalim, u ključne oblasti djelovanja svrstana je borba protiv svih oblika nasilja i stereotipa prema ženama; rodno zasnovano privređivanje; te ravnopravnost u vodećim položajima u svim područjima društva.

Evropska unija promoviše *borbu protiv rasizma i ksenofobije* kroz donošenje različitih instrumenata i politika usmjerenih na suzbijanje ove pojave. Pri tome se ima u vidu da različite manifestacije ove pojave traže odgovarajuće oblike djelovanja: od suzbijanja diskriminacije do mjera krivičnopravne prirode kojima se utiče na njenu eliminaciju, od zakonodavstva do aktivnosti na podizanju svijesti i kampanja kojima se utiče na opštu populaciju; od istraživanja pojave do eliminacije uzroka, od statistike do konkretnih mjera na osnaživanju žrtava i utvrđivanju odgovornosti. Zakonodavni okvir Unije obuhvata

osnivačke ugovore i sekundarno pravo, uključujući Direktivu o rasnoj jednakosti (2000/43/EC), Direktivu o jednakosti u zapošljavanju (2000/78/EC), Okvirnu odluku o suzbijanju određenih oblika i načina izražavanja rasizma i ksenofobije kaznenopravnim sredstvima (2008/913/JHA od 28.11.2008. godine), Direktivu o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela te o zamjeni (2012/29/EU) i druge.

Kako stvari stroje na nacionalnom nivou može se sažeti u par rečenica. Rodna ravноправност bilježi amplitude napretka i povremenu stagnaciju, sa kontinuiranim trendom nasilja u porodici i nasilja nad ženama, kao i ukorijenjenim predrasudama i stereotipima o ženama unutar patrijarhalnog društva kakvio jeste crnogorsko.

Jedan dio djece i dalje živi u uslovima rizika od siromaštva i uz nejednaku dostupnost resursima obrazovanja, zdravstvene zaštite, u manjku standarda koji definišu život u zajednici, posebno ranjivi položaj djece iz marginalizovanih grupa kao što su Romi i Egipćani, kao i djeca u seoskim područjima.

Pripadnici LGBTQ zajednice i dalje tavore na marginama društva, kako u pogledu pritiska kojima su izloženi, tako i u pogledu nedostatka normativne osnove za implementaciju donijetih i usvajanje novih zakona kojima se omogućava ostvarivanje njihovih prava.

Osobe sa invaliditetom žive u nedostatku nekad elementarnih uslova za socijalnu inkluziju, kao što su različite barijere – od arhitektonskih do komunikacionih. Nedostatak servisa podrške i neadekvatan odnos prema postojećim umnogome ograničavaju prava ne samo ove kategorije, već i onih koji su neminovno upućeni da se staraju o njima, kao što su roditelji i staratelji djece sa posebnim razvojnim potrebama i odraslih sa invaliditetom u stanju koje zahtijeva uključivanje članova porodice i drugih oblika podrške ovoj, po mnogo čemu najranjivijoj društvenoj grupi. U ocjeni stanja treba naglasiti da je u pojedinim oblastima zabilježen određeni napredak, a posebno kada se to tiče vidljivosti ove populacije i to primarno zahvaljujući angažovanju civilnog sektora. Međutim, sve to je još uvijek daleko od zaključka da se uradilo sve što se moglo uraditi da se poboljša položaj ove društvene grupe.

Na kraju kao opšti zaključak može se konstatovati sljedeće: put evropskih integracija nije kratak, niti je jednostavan. On sadrži brojne izazove, ali i obaveze. U okviru ovih uvijek se

treba podsjetiti da je to pitanje nacionalnog izbora. A ukoliko se država kreće tim putem, onda treba znati da se eventualni neuspjesi kažnjavaju usporavanjem procesa, pa i njegovom blokadom u najdrastičnijim slučajevima kršenja načela da se ugovori/sporazumi izvršavaju u dobroj vjeri. U tim procesima se svakoj oblasti mora posvetiti dužna pažnja, a posebno ključnim načelima koji opredjeljuju temeljne vrijednosti i zahtjeve članstva u Uniji. Pritom se svakako mora uzeti neravnopravan položaj pojedinih društvenih grupa u procesu društvenih reformi, zbog čega ne mogu snositi nesrazmjeran teret promjena, odnosno ostati na marginama procesa pridruživanja, kao što su već na marginama svojih društava. Njihov položaj je pitanje za sad i ovdje, a ne pitanje njihove perspektive. Zbog toga odgovornost prema opštoj populaciji znači odgovornost i prema manjinskim, ranjivim grupama. Ni manje, ni više od toga.

Siniša Bjeković rođen je u Pljevljima, 12. aprila, 1963. godine. Diplomirani je pravnik i magistar pravnih nauka. Dugogodišnji je aktivista civilnog sektora sa radnim angažmanom koji je više od dvije i po decenije primarno usmjeren na edukaciju o ljudskim pravima i zaštitu temeljnih prava i sloboda. Pored ostalog obavljao je funkciju program menadžera Centra za ljudska prava Univerziteta Crne Gore i rukovodioca Centra za ljudska prava Pravnog fakulteta u Podgorici. U okviru ekspertskega angažmana radio je na projektima EU, Savjeta Evrope, OSCE, UN agencija i drugih međunarodnih partnera. U periodu od 2008. do 2023. godine bio je nezavisni član Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije, a u dva mandaata bio je član Biroa ove Komisije. Na unutrašnjem planu je angažovan na obukama Centru za edukaciju u sudstvu i državnom tužilaštvu, dok je u jednom periodu bio predavač na Policijskoj akademiji u Danilovgradu. U međunarodnim okvirima bio je angažovan na ERMA programu koji se sprovodi na Univerzitetima u Sarajevu i Bolonji, kao i na projektima škola ljudskih prava u zemlji i inostranstvu. U okviru programa Savjeta Evrope angažovan je na projektima vezanim za suzbijanje govora mržnje. Govori engleski i italijanski jezik.

O Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, značaju izvršenja presuda Evropskog suda za ljudska prava i vladavini prava

---

Prof. dr Ivana Jelić
sudija ESLJP-a u Strazburu

Uvodne napomene

Svrha i suština Evropske konvencije o ljudskim pravima povezana je sa njenom pravnom prirodom. Ona je međunarodnopravni multilateralni instrument zaštite ljudskih prava. Svoje puno značenje, Konvencija dobija kroz praksu Evropskog suda za ljudska prava, koji je puno puta naglasio da je neophodno tumačenje i primjena Konvencije na način koji obezbjeđuje da propisana prava budu praktična i djelotvorna, a ne teorijska i iluzorna¹.

Presude Evropskog suda za ljudska prava su izvor prava Crne Gore, i to na osnovu preuzetih međunarodnih obaveza, propisanih Evropskom konvencijom o ljudskim pravima, a to su: 1. obaveza država – Visokih strana ugovornica Konvencije, iz člana 1 Konvencije, da poštuju i štite ljudska prava propisana Konvencijom i Protokolima uz nju, i 2. obveznost poštovanja odluka Evropskog suda za ljudska prava i izvršenja presuda, iz člana 46 Konvencije. U tom smislu, odluke domaćih, odnosno nacionalnih sudova moraju biti usklađene sa praksom Suda u Strazburu, koji je promotor zaštite ljudskih prava i sloboda, te čuvan vladavine prava i demokratije na evropskom planu.

---

¹ Vidi, na primjer, *Soering protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, (7.7.1989.), Serija A, br. 161. st. 87.

Usklađenost domaćeg pravnog okvira i sudske prakse sa evropskim je i potvrda poštovanja evropskih vrijednosti i pravnih načela, a upravo najvažnije je načelo vladavine prava, po kojem mora da vlada pravo, a ne sila, strah, politika, interesi, i slično. Vladavinu prava treba shvatiti u međunarodnom značenju tog pojma, što implicira imperativnost usklađenosti domaćih zakona i sudske prakse sa međunarodnim pravnim standardima.

Vladavina prava je, dakle, temeljni princip demokratskih država i ima za cilj da obezbijedi jednakost svih građana pred zakonom i u zaštiti ljudskih prava. Njime se od svake države zahtijeva da postupa u granicama propisanim zakonom, bez podvrgavanja svojih građana proizvoljnim kontrolama ili miješanjima.² Podsjetimo, vladavina prava obuhvata nekoliko principa, uključujući i to da zakoni budu demokratski usvojeni, opšti, određeni i pristupačni, i da pružaju pojedincima pristup sudu i zaštitu ljudskih prava.³

Iako se vladavina prava ne pominje ni u jednoj suštinskoj odredbi Evropske konvencije o ljudskim pravima, Sud smatra da cijela Konvencija crpi inspiraciju iz ovog principa, jer je vladavina prava ‘svojstvena svim članovima Konvencije’⁴ i da je ona ‘jedna od osnovnih komponenti evropskog javnog reda’.⁵

Iz dosadašnje prakse Evropskog suda za ljudska prava u odnosu na Crnu Goru, jasno je da treba da se još dosta radi na poboljšanju zaštite prava na pravično suđenje (član 6), zaštite od ponižavajućih i nečovječnih postupaka i to naročito prilikom policijskih akcija radi očuvanja reda i mira (član 3), te da se obezbijedi sprovođenje djelotvornih istraga, i to naročito, u kontekstu zaštite prava na život i zabrane mučenja i sličnih postupaka, da se zaštiti pravo na mirno uživanje u imovini (član 1 Protokola 1), kao i pravo na privatni i porodični život (član 8). Imajući u vidu par presuda Suda iz domena rodne ravnopravnosti, ali i stanje u Crnoj Gori, smatram da je naročito alarmantna situacija u vezi sa pojavom

---

2 Geranne Lautenbach, *The Concept of the Rule of Law and the European Court of Human Rights* (Oxford University Press 2013), str. 68.

3 Jörg Polakiewicz and Julia Katharina Kirchmayr, ‘Sounding the Alarm: The Council of Europe As the Guardian of the Rule of Law in Contemporary Europe’, u: Armin von Bogdandy et al (eds), *Defending Checks and Balances in EU Member States* (Springer 2021), str. 367.

4 *Lekić v Sloveniji*, (11. 12.2018.) para 94., *Selahattin Demirtaş v Turkey* (Br. 2), (22.12.2020.), para 249.

5 *Al-Dulimi and Montana Management INC. v Switzerland*, (21.06.2016.), para 145.

femicida, rodno zasnovanog nasilja, ali i mobinga i bulinga nad ženama, kako u javnom, tako i u privatnom sektoru. Ipak, ono što je pozitivno jeste da Crna Gora nema otvorenih pitanja u vezi s izvršenjem presuda u prethodnoj godini, niti ima predmete koji su pod pojačanim nadzorom (enhanced procedure) Komiteta ministara.

U tom smislu, važno je da se obrati pažnja na razvojnu praksu suda u Strazburu, zato što ona upućuje na progresivni razvoj prava i tumačenja pravnih normi u duhu sadašnjeg trenutka, gdje svoju punu primjenu ima doktrina o Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima kao živom instrumentu.

Evropska konvencija o ljudskim pravima kao živi instrument

Evropska konvencija se tumači kao živi instrument, dakle, na evolutivan način i u kontekstu sadašnjeg trenutka. To potvrđuju i najnoviji predmeti povodom klimatskih promjena, kao i predmeti povodom zaštite rodne ravnopravnosti, prava na roditeljstvo i prava djece dobijene putem surrogata, slobode izražavanja u digitalnom dobu, itd.

Smisao doktrine živog instrumenta je jasan – Konvencija se tumači u duhu progresivnog razvoja prava, kako bi se zaštitila prava pojedinaca, koja su nastala progresivnim razvijanjem čovječanstva i društvenih odnosa, a koja nijesu, kao takva, eksplícite kodifikovana u Konvenciji, niti su njeni tvorci prije 74 godine mogli o tim pravima razmišljati.

Za sve članice Savjeta Evrope, pa i za Crnu Goru, krucijalno je da prate razvoj prakse Suda u Strazburu, kako bi nacionalni sudovi sudili u skladu sa evropskim pravnim standardima zaštite ljudskih prava. Kada domaći sudovi sude pravilno, tada je i smisao principa supsidijarnosti postignut. Jer, Evropski sud za ljudska prava sudi kao korektivni sudski mehanizam (a, ne kao sud četvrte instance), uz puno poštovanje principa supsidijarnosti. U tom smislu, ne kaže se slučajno da su nacionalni sudovi, zapravo, prva strazburška pravosudna tijela.

Značaj izvršenja presuda Suda u Strazburu

Posao Evropskog suda za ljudska prava, u konkretnom slučaju, se završava kad donese odluku povodom određenog predmeta. Sud ne razmatra izvršenje svojih presuda, niti se miješa u posao Komiteta ministara, koji je zadužen za nadzor nad izvršenjem presuda Suda.

Obaveza Visokih strana ugovornica, prema članu 46. Evropske konvencije, je da se pridržavaju pravosnažnih presuda Suda (član 46 (1)), čije izvršenje nadzire Komitet ministara (član 46 (2)). Svi predmeti ostaju pod nadzorom Komiteta ministara, dok se ne preduzmu potrebne mjere i država izvrši presudu Suda u Strazburu.

Konkretni smisao izvršenja presuda zapravo znači pretvaranje apstraktnih prava propisanih Konvencijom u konkretnu realnost za žrtve kršenja njihovih prava. Opštije posmatrano, izvršenje presuda je korak bliže ka realizaciji vladavine prava.

Drugačije rečeno, primarni značaj izvršenja presuda Evropskog suda za ljudska prava je obezbjeđivanje pravnog lijeka za žrtve kršenja prava propisanih Konvencijom i Protokolima uz nju. A, sekundarni značaj je preventivne i edukativne prirode, a to je osiguravanje da se slična kršenja ne dešavaju ubuduće, kao i da se isprave eventualni strukturni problemi na nacionalnom nivou.

Odnos izvšenja presuda i vladavine prava

U preambuli Konvencije navodi se da države potpisnice imaju "zajedničko naslijede" vladavine prava. Sud je smatrao, na primjer, da u vezi sa zakonitim lišenjem slobode prema članu 5, takva lišenja moraju biti u skladu sa vladavinom prava.⁶ To je postao standard, koji se mora poštovati.

Neuspjeh nekih zemalja da sprovedu presude Suda je, u suštini, njihovo protivljenje osnovnim principima na kojima su zasnovane demokratske države i cijelokupan sistem Savjeta Evrope. U tom smislu, Sud je konstatovao da će 'neuspjeh u sproveđenju koначne, obavezujuće sudske odluke vjerovatno dovesti do situacija koje nijesu u skladu sa principom vladavine prava, koji su države ugovornice preuzele da poštuju, kada su ratifikovale Konvenciju'.⁷ Slično tome, Komitet ministara je ustanovio da je neuspjeh azerbejdžanske vlade da doneše presudu povodom grupe *Mammadli* predmeta nastao 'prkoseći principu vladavine prava'.⁸

Presude Suda i odluke Komiteta pokazuju da je vladavina prava suštinski kamen temeljac evropskog sistema zaštite ljudskih prava i sistema Savjeta Evrope. Neizvršenje presuda Suda, koje su obavezujuće, rezultira flagrantnim nepoštovanjem i prkositi temeljnog principa na kojem se grade evropske demokratije. To je posebno opasno jer destabilizuje, ne samo temeljne principe države ili ove međunarodne organizacije, već ima i negativne posledice na konkretnog podnosioca predstavke i na sve građane odnosne države.

Kao što pokazuju brojni predmeti čije je izvršenje bilo, ili još uvijek jeste, otvoreno pitanje na dnevnom redu Komiteta ministara, kao što su predmeti *Mammadov protiv Azerbejdžana*, *Navalni protiv Rusije*, *Kavala protiv Turske*, *Paksas protiv Litvanije*, *Sejdic i Finci protiv BiH*, ili cijeli niz predmeta protiv Azerbejdžana iz *Mammadli* grupe predmeta, domaći sudovi moraju igrati ključnu ulogu u izvršenju presuda Suda u Strazburu. Kao što

---

⁶ Vidi, na primjer, predmet *Del Rio Prado protiv Španije* [Veliko vijeće, 2013], § 125, u vezi sa krivičnim zakonodavstvom o smjernicama za odmjeravanje kazni i njihovom primjenom od strane Vrhovnog suda.

⁷ Postupak iz člana 46(4) u slučaju *Ilgar Mammadov protiv Azerbejdžana* (n 29) para 215.

⁸ Council of Europe (Committee of Ministers) 'Interim Resolution CM/ResDH(2021)41' (n 48).

je više puta potencirano u praksi Suda, to se može dogoditi samo ako se poštuje princip vladavine prava.

Veza između vladavine prava i izvršenja sudskih presuda je jasna. Izvršenje presuda Suda od strane država je njihova obaveza na koju su se obavezale prema međunarodnom pravu. Poštovanje presuda, kroz njihovo izvršenje, jača konvencijski sistem, čini da ljudska prava koja su sadržana u Konvenciji budu stvarna i ostvarljiva, a time se pokazuje da vlada pravo.

U praksi, izvršenje presuda Suda u Strazburu osigurava put za članstvu u EU, dio čije pravne tekovine čini i Evropska konvencija o ljudskim pravima i Protokoli uz nju, kao i jurisprudencija Evropskog suda za ljudska prava.

Na Dan nezavisnosti Crne Gore, 21. maj 2024. godine, čast mi je da se obratim povodom značaja Evropske konvencije o ljudskim pravima, obaveze izvršenja presuda Evropskog suda za ljudska prava i principa vladavine prava; i zahvaljujem Građanskoj alijansi na pozivu da to učinim.

Ivana Jelić je sudija Evropskog suda za ljudska prava ispred Crne Gore, izabrana od strane Parlamentarne skupštine Savjeta Evrope za mandatni period 2018-2027. godine. Prije toga je radila kao vanredna profesorica na Pravnom fakultetu i Fakultetu političkih nauka Univerziteta Crne Gore, gdje je predavala grupu predmeta iz oblasti međunarodnog javnog prava i bila prodekanica za međunarodnu saradnju Pravnog fakulteta u dva mandata. Bila je članica više međunarodnih ekspertskeh tijela, od kojih je najznačajniji Komitet za ljudska prava Ujedinjenih nacija, čija je bila i potpredsjednica. Prije stupanja na dužnost sudije, obavila je pet monitoring misija u svojstvu ekspertkinje za ljudska prava Savjeta Evrope, i u dvije bila izvjestiteljka.

Stvaranje boljeg pravosudnog okvira za očuvanje ljudskih prava

Valentina Pavličić

Ranija zastupnica Crne Gore pred ECtHR i Nacionalni konsultant Savjeta Evrope

Svjedoci smo da je u svakodnevnom bilo stručnom - institucionalnom ili laičkom žargonu jedna od najčešće pominjanih sintagmi vladavina prava.

Vladavina prava u sebi nosi načelo ograničavanja proizvoljne moći pojedinca ili institucije, pa možemo slobodno reći da jedino u sistemima gdje zaista vlada vladavina prava i gdje postoji ovo načelo ograničenja moći i odgovornosti, ljudska prava i demokratija imaju svoje centralno mjesto u radu vlasti. U pravnom sistemu ograničenje moći, kako pojedinaca tako i institucija, ostvaruje se sprovođenjem ustava i zakona, kojima se usmjerava i ograničava djelovanje nosilaca sve tri grane vlasti. Savremeni demokratski sistemi se baziraju na vladavini zakonskih okvira kojima su postavljena osnovna pravila za pravilno funkcionisanje društva. Prilikom određivanja indeksa vladavine prava, World Justice Project veoma slikovito iz godine u godinu to slikovito objašnjava. U tom smislu je istakao da „kada je vladavina prava slaba, medicinska sredstva ne stižu do zdravstvenih ustanova, kriminalno nasilje se dešava bez kontrole, zakoni se sprovode selektivno, a ekonomski prosperitet i strane investicije su na čekanju.”⁹

Pred crnogorski pravni sistem u aktuelnom trenutku je veoma odgovoran, a istovremeno i težak zadatak, a to je da ostvari i konačno uspješno završi svoj decenijski dug proces pregovora za učlanjenje u porodicu visokih zapadnih demokratija i postane punopravna članica EU sa djelotvornim, nezavisnim, profesionalnim i efikasnim pravosuđem.

---

⁹ World Justice Project Indeks vladavine prava Projekta svjetskog pravosuđa za 2014. Dostupno na: http://worldjusticeproject.org/sites/default/files/files/wjp_rule_of_law_index_2014_report.pdf

Uporedna praksa država članica EU upravo ukazuje da se državni sistem može izboriti sa društvenim anomalijama jedino ako se iste tretiraju na pravno valjan i ujednačen način. Da bi se to postiglo, onda i društveni sistem mora biti bez "duboke infiltracije korupcije i organizovanog kriminala u državne strukture, uključujući i najviši nivo pravosuđa".

Šta je neophodno znati na tom putu?

Potrebno je da postoji potpuna svjesnost cjelokupnog društva da ideja vladavine prava nije ideja koja će se sama od sebe ispuniti ili će je neko sa sobom donijeti. Ona se izgrađuje od ključnih nosilaca razvoja društvenog sistema koji se na tom putu moraju oslanjati na dva ključna principa kao što su:

- opšte prihvatanje u društvenom sistemu od svih učesnika da se zakon primjenjuje jednako na sve njegove članove, bez obzira na količinu moći koju ima bilo koji pojedinac, Legge auguale per i tutti ;
- postojanje jakih institucija sa sposobnim i profesionalnim pojedincima koji primjenjuju, sprovode i tumače zakon u duhu poštovanja minimuma međunarodnih standarda.

Ukoliko kao sistem imamo obezbijeden i usuglašen nivo da je većina zakona formalno uskladena sa najvišim standardima poštovanja ljudskih prava, a time i vladavine prava, onda dolazimo do nivoa da li naše institucije i trenutni personalni kapaciteti imaju sposobnost da djeluju u skladu sa zakonom i sprovode ga, odnosno da li se zakoni koji sadrže demokratske vrijednosti i standarde sprovode i poštuju na taj isti način i u praksi. Aktuelni trenutak ne ide u prilog bilo kakvoj pozitivnoj tezi po tom pitanju, jer jedan broj nosilaca visokih pravosudnih, ali i izvršnih funkcija u društvu, nalazi se ili u fazi istražnih postupaka, ili je već na opuženičkoj klupi, dok su medijski stupci svakodnevno ispunjeni određenim informacijama koje imaju karakter „društvenih skandala“, a njihovi protagonisti su opet nosioci pravosudnih ili izvršnih funkcija. U svemu tome izostaje jasan odgovor pravosudnog sistema u vidu pravosnažnih sudskih odluka. Složićemo se da je veoma

teško u jednoj takvoj društvenoj situaciji naći pravu mjeru razumne osnovanosti svega toga i obezbijediti mjerljiv učinak pravosudnih institucija kao cjeline (pritom se misli i na državno tužilaštvo i na sudstvo) u svemu tome.

Kada je u pitanju unapređenje ljudskih prava, svakako da se jedan dio odvija kroz krvično-pravni postupak gdje prvenstveno državno tužilačka organizacija ima odlučujuću ulogu koja se ogleda kroz efikasno, nezavisno i djelotvorno vođenje tog dijela postupka (koji se nalazi u njihovoј nadležnosti). Na ovaj način obezbjeđuje se preventivno djelovanje na sve počinioce da se uzdrže od repetetativnih kriminalnih aktivnosti i ponovnog činjenja kako istih, tako i sličnih krivičnih djela, ali šalje se i poruka svim drugim da se uzdrže od bilo kakvog kriminalnog ponašanja jer se “kriminal ne isplati”. Drugi aspekt pravosudnog sistema, a to je sudstvo, treba da obezbijedi da se suđenje odvije u zakonskom i vremenjski razumnom roku, uz poštovanje ujednačene sudske prakse kako u krivičnom, tako i u radno pravnom, privrednom porodičnom ili imovinsko pravnom sporu. Jednostavno rečeno, sudstvo mora da obezbijedi pozitivnu obavezu države koja se zasniva na ostvarivanju i omogućavanju svakome da ostvari pravo koje mu po zakonu pripada, a da sa druge strane, ukoliko zaključi da je krivica pojedinaca protiv kojih se vode postupci dokazana, mora izreći krivičnopravne sankcije koje neće biti pospješujuće, već snažna opomena svima da se takve pojave neće i ne mogu više tolerisati.

Nama kao pravnicima je jasno da su ljudska prava starija od prava i da se ne mogu smjestiti samo u jednu granu prava i biti njena privilegija, već se ona kroz cjelokupnu tekovinu pravne nauke u cjelini protežu i sa njom unapređuju. Uprkos razlikama koje prirodno postoje kako u pristupu tako i uglu posmatranja njihovog razvoja, ono što je conditio sine qua non, jeste da su ona centralno mjesto vladavine prava i pravne države.

Na kraju, da bi kao državni sistem na pravilan, zakonit i na međunarodnim standardima zasnovan način odgovorili svim društvenim anomalijama, potrebno je obezbijediti praktične odgovore na određena pitanja koja se tiču vladavine prava, a time i samog unapređenja ljudskih prava kao što su:

- da li je obezbijedeno djelovanje izvršne grane vlasti u skladu sa Ustavom i zakonom sa jedne strane, te da li se akti i propisi koje Vlada donosi sprovode na djelotvoran način;
- da li je obezbijeđena djelotvorna sudska kontrola usklađenosti akata i odluka izvršne grane vlasti sa zakonom, to jest da li postoji ustavno – pravna zaštita u realnom vremenu, te da li ima u praksi adekvatnih primjera uspostavljene odgovornosti državnih službenika ukoliko se utvrdi nepoštovanje ili kršenje zakona sa njihove strane;
- kako, na koji način i da li se u dovoljnoj mjeri od strane nacionalnih organa sprovode i izvršavaju odluke međunarodnih sudova sa jedne, ali i nacionalnih sudova sa druge strane, da li je obezbijedena adekvatna kontrola izvršnosti;
- Da li je sprovođenje zakona u praksi od strane sudova ujednačeno i da li su uspostavljene garancije o poštovanju ljudskih prava, to jest, da li vrhovna sudska vlast na praktičan način sprovodi svoju ustavnu i zakonsku nadležnost kontrole ujednačenosti sudske prakse;

S nadom da bez odgovora na ova pitanja i njihove adekvatne ispunjenosti, reforma ni jednog pravnog sistema, pa time ni crnogorskog, ne može zaslužiti pozitivnu ocjenu. Na tom putu, akteri i učesnici tih reformi ali i cijeli društveni sistem mora imati na umu čuvenu poruku evropskog ujedinitelja i vizionara Jean Monnet:

„Ništa nije moguće bez čovjeka, ništa nije trajno bez institucija“

Valentina Pavličić je diplomirala na Pravnom fakultetu, gdje je dobila brojne studentske nagrade za svoj uspjeh u studiranju, bila je predsjednik omladine Konferencije studenata Pravnog fakulteta. Posjeduje bogato radno i profesionalno iskustvo kao dugogodišnji sudija u krivičnim stvarima u crnogorskom pravosuđu, gdje je sudila u najsloženijim predmetima procesnog i materijalnog karaktera. Donedavno je bila Zastupnica CG pred ECtHR i članica CDDH i više radnih grupa za ljudska prava na nivou Savjeta Evrope. Bila je dugogodišnji predstavnik CG u Savjetu sudija Evrope i polaznik USA IVLP(International Visitor Leader Program). Predavačica je na nizu konferencija treninga, seminara i okruglih stolova na nacionalnom i međunarodnom nivou, Ekspert OEBS-a i Nacionalni konsultant Savjeta Evrope. Autorica je velikog broja stručnih publikacija, vodiča i naučnih članaka iz oblasti krivičnog prava, ljudskih prava i prakse Evropskog suda, te standarda u vezi sa Konvencijom o zaštiti ljudskih prava. Govori, čita i piše engleski i italijanski jezik.

Zelena vizija

Aleksandar Dragičević

građanski i ekološki aktivista

O promjeni klime prvi put se počelo govoriti 1938. godine. Tokom šesdesetih godina dvadesetog vijeka naučna javnost debatovala je da li će doći do globalnog zahlađenja ili zagrijavanja, a sedamdesetih godina su se usaglasili da će ipak doći do zagrijavanja planete. Tokom devedesetih godina i uz razvoj računarske tehnologije dokazano je da nas čeka neizbjegna katastrofa i promjena klime.

Tokom prethodnih trideset godina u Crnoj Gori je, uz sve indikatore i upozorenja, propuštena šansa da se pripremimo za ono što dolazi. Klimatska katastrofa je već tu i posljedice svi možemo da osjetimo. Prethodnih šest mjeseci zaredom bili su najtoplijii mjeseci ikada zabilježeni, imali smo godinu bez snijega, a šumski požari počeli su već u februaru.

Svake godine zbog klimatskih promjena Crna Gora, koja je među prvima u Evropi po procentu pokrivenosti šumom, izgubi na desetine hiljada hektara šume u šumskim požarima. Samo 2017. godine u šumskim požarima u našoj državi stradalo je više šume nego

u periodu između 1955. i 1985. godine. Mogli bismo reći da je ovo jedan od razloga za uzbunu i za ulaganje u prevenciju i borbu protiv požara. Međutim, Crna Gora je u požarnu sezonu 2024. godine ušla sa svega jednim operativnim avionom za gašenje požara, sa nedostatkom opreme i ljudstva i bez formirane mreže civilne zaštite koja u brojnim razvijenim državama čini osnov borbe protiv posljedica katastrofa uzrokovanih klimatskim promjenama.

Neodrživo upravljanje šumskim blagom dovelo je do toga da je potpuno uništena industrija drvoprerade, da nemamo finalnu proizvodnju, a da naša najbolja stabla završavaju kao drvo za ogrijev, pelet. Pored toga, ilegalnim šumskim putevima, uprkos moratorijumu na izvoz, oblovine završavaju u zemljama regiona kako bi razvijale njihovudrvnu industriju.

Zbog neadekvatnih programa promocije energetske efikasnosti, uprkos velikoj želji i sredstvima EU, propustili smo šansu da imamo manju potrošnju energije, čistiji vazduh i da sačuvamo šume i vodotoke, pa tako svake godine preko pola miliona stabala u Crnoj Gori završi kao drvo za ogrijev. Ne samo što se uništavaju staništa, vrši se čista sjeća koja indukuje eroziju, korjenki sistemi ne zadržavaju vodu, pa dolazi do čestih i pogubnih poplava koje uništavaju infrastrukturu, pa samim tim gubimo na desetine miliona eura svake godine kroz sanaciju posljedica poplava. Građani u Crnoj Gori tokom zimskih mjeseci udišu vazduh koji je opasan i među najzagađenijim u Evropi upravo zbog oslanjanja na drvo i ugalj kao primarne energente.

Recikliramo svega 0,5% otpada i nemamo održiv i razvijeni sistem upravljanja otpadom. Zbog toga se u svakom kutku Crne Gore nalaze ilegalne deponije koje često gore, a još češće završavaju u vodotocima, kasnije i u našem organizmu kroz poljoprivredne proizvode sa kontaminiranog tla. Imamo primjere opasnog otpada poput guma koji zbog svakodnevnog paljenja zagađuje životnu sredinu nekim od najopasnijih polutanata poput dioksina od kojih je opasniji samo nuklearni otpad.

Negativnih primjera i propuštenih šansi je mnogo, i malo bi bile i tri publikacije da se pobrojti sve što smo propustili da uradimo, pa ču se zato posvetiti viziji i onome što u budućnosti moramo da uradimo kako bismo opstali kao društvo i kako bismo sačuvali Crnu Goru, a u isto stavili održivi razvoj u fokus.

Održivo upravljanje šumama

Više studija rađenih od 2010. godine pokazalo je da bi potencijalno učešće održive drvoprerade u BDP-u moglo biti oko 13.5% i poslije turizma biti jedna od osnovnih grana privrede. Zato je potrebno u skladu sa EU standardima izvršiti FSC sertifikaciju kako bi se porijeklo svakog stabla moglo pratiti, održivo upravljati šumskim blagom i na taj način razvijati drvoprerada.

Borba protiv potkornjaka koji se zbog klimatskih promjena sve više širi i predstavlja prijetnju šumama u cijeloj Evropi trebala bi da bude prioritet. Postavljanje na hiljade feromon-skih klopki, pažljiva sanitarna sjeća i strategija za borbu protiv potkornjaka sprječile bi da se naše šume suše neviđenom brzinom, a i smanjila rizik od šumskih požara.

Pošumljavanje svih krajeva Crne Gore autohtonim vrstama a posebno opožarenih područja uz pomoć mreže volontera doprinijelo bi smanjenju temperature, čistijem vazduhu, boljem kvalitetu voda. Šume su ujedno i najbolja zaštita od poplava.

Sistem civilne zaštite

Potrebno nam je na hiljade volontera za koje bi bila organizovana obuka po ugledu na države EU i koji bi u kriznim situacijama poput požara, poplava, odrona i zemljotresa mogli da pomognu institucijama da se što efikasnije i bolje izbere sa efektima klimatskih promjena. Izmjenom legislative i ulaganjem u sektor zaštite i spasavanja čuva se životna sredina i resursi koji bi se kasnije koristili za sanaciju posljedica.

Ulaganje u inovacije i ljudе

Grupa mladih naučnika iz Crne Gore razvila je sistem za ranu detekciju požara baziran na vještačkoj inteligenciji (AI). Sistemi funkcionišu kako u urbanim sredinama, tako i u šumskim prostranstvima i obavještavaju nadležne kada je požar u ranoj fazi. Startup iz

Podgorice razvio je efikasan i jeftin sistem recikliranja plastike od koje se kasnije proizvode klupe, korpe, namještaj pa čak i zamke za potkornjak. Pomoć lokalnom znanju i inovacijama uvijek se vrti mnogostruko, razvijamo društvo, kreiramo radna mesta i mlade ljude zadržavamo u Crnoj Gori.

Energetska efikasnost i energetska tranzicija

Kroz brojne grantove EU koji su nam dostupni moramo kreirati programe koji će biti prijeljivi u praksi, bez previše birokratskih prepreka kako bi se motivisali građani da umjesto uglja i ogrjevnog drveta koriste topotne pumpe, izoluju svoje objekte i koriste manje energije. Svaki kilovat energije koji se uštedi je kilovat koji ne moramo da proizvedemo. Iskoriščavanjem solarnog i vjetro potencijala diverzifikovaćemo naš sektor energetike koji se bazira na električnoj energiji dobijenoj iz uglja i hidroenergiji. Dovoljno je par sušnih godina da se Crna Gora nađe u velikom problemu, a svake godine vidimo da zbog klimatskih promjena padavine nijesu ravnomerno raspoređene. Izuzetno je važno ne dozvoliti izgradnju gasne infrastrukture i zavisnost od uglja zamijeniti zavisnošću od gasa. Održive strategije kojim bi se električna energija proizvodila na krovovima institucija, a termoizolacijom i jasnim pravilima smanjila količina električne energije utrošenim u istim bi trebala biti prioritet. Institucije bi na taj način predvodile put energetske efikasnosti.

Upravljanje otpadom

Uz Zakon o upravljanju otpadom čeka nas još preko stotinu podzakonskih akata kako bi zakon bio sprovodiv i u skladu sa EU standardima. Ovo je zakon koji će nas do 2030. godine potencijalno koštati izmedju 500 miliona i milijardu eura. Otpad je i šansa za razvoj, a reciklaža ne samo obaveza i odgovorost prema generacijama koje dolaze li životnoj sredini, već i potencijal za razvoj.

Razvoj turizma i poljoprivrede

Nasilna urbanizacija i uvozno orijentisana ekonomija dovele su do toga da nam turistička sezona traje svega par mjeseci, a da većinu proizvoda koje serviramo turistima uvozimo. Imali smo tu sreću da nije došlo do razvoja masovne poljoprivredne proizvodnje, monokultura i neograničene upotrebe pesticida i vještačkih đubriva. Uvezivanjem malih poljoprivrednih gazdinstava sa ugostiteljskim objektima i razvijanjem ponude ruralnih domaćinstava, ne samo što će diverzifikovati turističku ponudu nego će razvijati lokalne zajednice i činiti ih otpornijim na klimatske promjene.

Zaštita voda

Izdašnost vodoizvorišta Boljesestre zbog ilegalne eksploracije šljunka i efekata klimatskih promjena u deceniju za nama opala je za preko pet puta. Od ovog vodoizvorišta zavisi turistička sezona jer se dobar dio primorskih opština snabdjeva vodom. Ilegalna eksploracija šljunka na sjeveru države uzela je maha, pa su ugrožene i Tara, Lim i ostale rijeke. Zaštita voda treba biti proglašena za javni interes, a kaznena politika i nadzor prilagođeni situaciji na terenu.

Imamo jednu, posljednju, šansu da odlučno krenemo u reforme i borbu protiv efekata klimatskih promjena. Tu šansu kao društvo moramo iskoristiti, jer je naša obaveza da Crnu Goru sačuvamo za generacije koje dolaze, a naš legat da damo sve od sebe zbog naših predaka.

Ideja i vizija zelene Crne Gore nije nedostižna i nemoguća – ona je jedini prihvatljiv i održiv pravac razvoja kojim možemo krenuti. A da bismo brže krenuli, potrebno je da se donosioci odluka konačno zainteresuju i edukuju.

Na nama je da ih konstatno podsjećamo i ukazujemo na pravce razvoja i na zelenu viziju.

Ekološki i aktivista za održivi razvoj.

Organizator i učesnik brojnih protesta protiv devastacije životne sredine. Saraduje sa lokalnim zajednicama i institucijama pri sprovođenju zelene agende i adaptaciji na klimatske promjene. Svojim aktivizmom zalaže se za odgovorno i progresivno političkom vođstvo i promociju demokratskih principa vladavine prava.

Kontinuirano radi na podizanju svijesti javnosti o značaju rada državne uprave i institucija, političkom dijalogu, sa posebnim osvrtom na pitanja zaštite životne sredine kroz organizovanje različitih događaja usmjerenih ka sprečavanju devastacije prirode, kroz izmjene i dopune zakona i pružanje podrške lokalnim borcima za očuvanje prirode.

Sloboda medija i nove tehnologije – kako obezbijediti zdravo medijsko okruženje?

Dr Tamara Vujović

Ministarka kulture i medija

Digitalna revolucija kojoj smo svjedoci predstavlja i podršku, ali i prijetnju novinarstvu. Namjerno ne kažem etičkom novinarstvu, jer novinarstvo po definiciji mora biti etičko.

Ipak, svi sadržaji koji dolaze do nas nisu plod novinarstva i našeg fundamentalnog prava da budemo istinito, cijelovito i pravovremeno informisani, nego namjere da budemo izmanipulisani da bismo se priklonili ovoj ili onoj ideologiji, ličnosti, proizvodu...

Danas je tih sadržaja daleko više nego dok su nam štampa, radio i TV bili jedini izvor informacija. Svakog minuta smo bombardovani stotinama (dez)informacija, uvučeni smo u vrtlog koji je sve jači. Ljeporečivi laici bez skrupula postaju "stručnjaci" čak i za medicinu, šire teorije zavjere i time ugrožavaju javno zdravlje, vojske botova nameću stavove koji odgovaraju ciljevima onih koji ih plaćaju. Spinovanje ima za cilj kontrolisati javno mnjenje, a samim tim uticati na odluke. Jednostavno, za vođenje rata više nijesu neophodni bombarderi i tenkovi.

Zato je važno izgraditi sistem odbrane društva. Veoma pažljivo pratimo na koji način to radi EU, ali i sami već donosimo svoje politike. Ono što je u ovom trenutku jasno, borba za zdravo medijsko okruženje, odnosno za zdravo društvo, neće biti završena u dogledno vrijeme. Trajaće, iscrpljivaće nas, a pobjednik će biti onaj ko bude imao više znanja, resursa i energije. To, naravno, znači da moramo više ulagati na tom planu jer mi nema izbora - ne smijemo biti poraženi.

Nekoliko je pravaca djelovanja, jer nije preporučljivo samo se braniti. Potrebno je da kreiramo više mehanizama koji će cijelo društvo učiniti otpornim na način da izgradimo

imunitet na tzv. maligne uticaje, a da oni koji su sofisticiraniji pa prođu prvi, budu zaustavljeni na sljedećem nivou odbrane. Ključno je sačuvati i osnažiti slobodno i profesionalno novinarstvo. Suočeni sa stotinama adresama sa kojih emituju sadržaje, moramo znati koje su adrese provjerene. U novim zakonima i Akcionom planu za sprovođenje Medijske strategije nalazi se niz mjera kojima država pomaže etičko novinarstvo. To podrazumijeva da mediji ojačaju svoj kredibilitet dogovorom o autoritativnoj samoregulaciji, kao i da pojačaju svoje prisustvo na svim sadašnjim i budućim digitalnim platformama.

Mimo propagande i medijskih manipulacija, najopasnije oružje sa kojim se suočavamo su dezinformacije, govor mržnje i online nasilje. Krivični zakonik bi u tom dijelu morao biti dopunjjen, a prije toga smo mi, zaduženi za medije, pripremiti niz novih koraka. Ključni odgovor koji moramo zajedno ponuditi je kako smanjiti doseg dezinformacija i govora mržnje i dovesti ih na nivo koji ne predstavlja društvenu opasnost. Niti je rješenje lako, niti može biti brzo, ali mislim da možemo da se saglasimo koje je rješenje i da ga možemo sprovesti u djelo. Govor mržnje i dezinformacije prvenstveno šire tabloidi iz okruženja i instant portala koji se osnivaju privremeno obično radi pokušaja diskreditacije političkih protivnika. Takođe, izvor dezinformacija su pretežno lažni profili na društvenim mrežama.

Što se tiče borbe protiv dezinformacija, a njihovi izvori su po pravilu i kreatori govora mržnje, u predlogu Medijske strategije predviđamo niz mjera - počevši od:

- formiranja Mreže za borbu protiv govora mržnje i dezinformacija;
- definisanja govora mržnje kao krivičnog djela;
- uspostavljanja saradnje sa globalnim internetskim kompanijama i društvenim mrežama sa ciljem definisanja odgovornosti za plasiranje informacija na ovim kanalima;
- novine u Zakonu o medijima koji normira da hitan sudski postupak zbog govora mržnje putem medija može incirati i onaj ko je meta govora mržnje, a ne samo državni tužilac.

Naravno, posebnu pažnju obraćamo na medijsku pismenost, kojoj je posvećeno čak 15 mjera, u Akcionom planu za sprovođenje Medijske strategije. Prva je formiranje Nacionalnog savjeta za medijsku pismenost, zatim:

- uvođenje medijske pismenosti u svim osnovnim i srednjim školama kao obaveznog izbornog predmeta;
- revidiranje i unapređenje svih programa medijske pismenosti u školama.

Istražni organi, prema važećem zakonodavstvu, imaju mogućnost da pokreću postupke pred sudom zbog širenja govora mržnje. Mislim da to svakako nije dovoljno u borbi protiv ove društvene opasnosti i da sankcije sigurno nijesu dovoljan mehanizam, iako su nezaobilazan. Potrebno je da svi javni akteri, svojim primjerom, doprinesu stvaranju tolerantnije klime u društvu prilikom debata o temama koje izazivaju emocije kod svakog pojedinca.

Nacrtima tri medijska zakona predviđeno je više od 20 suštinskih izmjena u odnosu na važeće norme. Npr, radi podsticanja samoregulacije, predviđeno je da Fondu za pluralizam i medijsku raznovrsnost može pristupiti samo medij koji je upisan u evidenciju i koji je u mehanizmu samoregulacije, kao i kojem nije u prethodnih 6 mjeseci izrečena mjera zabrane emitovanja, kao što je slučaj sa jednom inostranim TV koja je sankcionisana zbog širenja mržnje. Isto važi i za štampane medije, odnosno, internetske publikacije u slučaju da je njihov osnivač osuđen zbog govora mržnje ili širenja dezinformacija. Hitan sudski postupak zbog širenja mržnje moguć je i na osnovu zahtjeva stranke koja traži zaštitu posebnih prava; dakle, stranke koja je meta govora mržnje, a ne samo na osnovu zahtjeva tužioca.

Pošto je jasno da nema te zakonske norme u medijskim ili bilo kojim zakonima koja ovo može u potpunosti riješiti, poseban akcenat stavljamo na Mrežu za borbu protiv govora mržnje i dezinformacija. Cilj je da Crna Gora dobije autoritativno tijelo koje će moći da pred javnošću ukazuje na sve one koji se usuđuju da šire dezinformacije i govor mržnje. Tu računamo na saradnju sa Univerzitetom, medijima koji se drže Etičkog kodeksa, nevladinim organizacijama, koje se bave fact chekingom. Rješenje je snažno

i svakodnevno razobličavanje govora mržnje i dezinformacija, njihovih izvora, platformi preko kojih se šire i onih koji ih pronose i time truju društvo. Ovaj pristup podrazumijeva zajedničko djelovanje državnih institucija, profesionalnih medija i organizacija civilnog društva. Poenta je ukazivati na autore i pronosioce lažnih vijesti, uraditi to na način da svi u CG sa tim budu upoznati i istovremeno osnaživati slobodno i profesionalno novinarstvo. To bi bila ključna uloga Mreže, koja bi se time bavila svakodnevno.

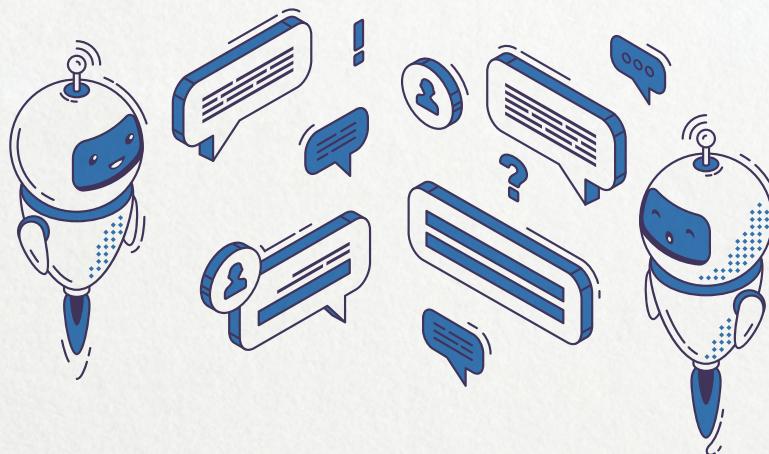
Mislim da je jako važno reagovati odmah i da je to uloga medija i organizacija civilnog društva. Ukažati na one koji zloupotrebljavaju novinarstvo i svjesno varaju građane Crne Gore je preduslov da se to iskorjeni. Nije svaka dezinformacija, po Zakonu, kažnjiva, ali bi morala biti predmet pažnje samoregulatornih mehanizama. Da bi se sačuvali od dezinformacija i govora mržnje, nužno je učiniti javnim svaki medij i svakog pojedinca koji se time bavi.

Medijska pismenost je dugoročno najbolji odbrambeni mehanizam, kao i snažan odgovor društva na one koji su pokretači takve retorike, a obično je riječ o uticajnim javnim ličnostima iz svih sfera društva koji u svojim istupima koriste teške riječi i inspirišu armiju drugih da se ponašaju na isti način na društvenim mrežama ili bilo gdje. Paralelno, cilj nam je ojačati podršku medijima za produkciju sadržaja od javnog interesa! Preko Fonda za pluralizam i medijsku raznovrsnost tokom 2024. za medijske sadržaje od javnog interesa predviđeno je oko 1,2 miliona eura komercijalnim medijima koji se bave temama od javnog interesa. Nakon usvajanja novog Zakona o medijima, taj iznos će biti preko 2,5 miliona. Predviđeli smo da se javni sektor ne može oglašavati u medijima koji nijesu registrovani i da Fondu može pristupiti medij koji je upisan u evidenciju i koji je u mehanizmu samoregulacije, kojem nije u prethodnih šest mjeseci izrečena mjera zabrane emitovanja ili čiji osnivač nije osuđen za krivično djelo širenja mržnje. U teme koje podržavamo Fondom uvrštena je i borba protiv govora mržnje i dezinformacija.

Razvoj vještačke inteligencije je posebna tema. Njene zloupotrebe u vidu uvjerljivih montaža vjerovatno će tek doživjeti ekspanziju, ali mi se čini da alati vještačke inteligencije itekako mogu pomoći redakcijama da budu efikasnije, pogotovo kada je u pitanju obrada velikih baza podataka i razotkrivanje zloupotreba. Sve ovo znači samo jedno - moramo učiti, brzo usvajati nove tehnologije, biti agilni, svjesni koliko je važno da uspijemo i, najvažnije, djelovati zajedno.

Šta nam donosi budućnost? Kreiranje sadržaja od strane vještačke inteligencije – odgovor na to je ukazivanje, označavanje sadržaja od strane platformi na kojima se nalazi sadržaj – da je u kreiranju učestvovala vještačka inteligencija ili da su sadržaji kreirani nekim od mehanizama vještačke inteligencije. Za sve novine, naš odgovor – moramo biti stalno u kontaktu sa velikim platformama, što takođe nije jednostavno jer je naše medijsko polje jako malo (napomenuće da se kontakt osoba za platforme sada nalazi u Ukrajini), ali i sa mehanizmima kao što je Mreža, uspjećemo da uhvatimo korak. Takođe i naše pridruživanje Evropskoj uniji donijeće potrebu usklađivanja naše legislative sa Media Freedom Act i Digital Service Act, koji targetiraju ove teme.

Ipak na kraju da završim u optimističnom tonu. Smatram da vještačka inteligencija ne može zamijeniti novinare. Postoao je jedan eksperiment kada je Chat GPT pisao na zadatu temu. Tekst je isuviše ličio na štivo, ne gradu obrazovnog sadržaja, bez one poznate lične note i stila koji krasi svakog etabliranog novinara sa integritetom, zbog kojeg na kraju i vjerujemo samoj vijesti. Takođe, ova tema treba da bude jasna i novinarima. Ako budete pisali previše generički i isprazno, previše politički korektno i na svaki drugi način lišeno sopstvenog stava, stila i forme počećete da ličite na Chat GPT – neće vam se vjerovati. Vjeruje vam se jer ste autonomni, časni, profesionalni i autentični. Ne budete li svoji i samostalni neće vas pobijediti vještačka inteligencija, pobijediće vas komunikatori, lica koja vidimo, koja prikazuju i svjedoče istinu, koja ne moraju nužno biti novinari. Jer na kraju, važno je da se postigne cilj - da istina nađe put do građanina.

Dr Tamara Vujošević je rođena 25. avgusta 1975. godine. Ministarka je kulture i medija u 44. Vladi Crne Gore. Medicinski fakultet u Beogradu završila je 2001. godine. Na specijalizaciji fizikalne medicine bila je od 2005. do 2010. na istom fakultetu. Radila je u Domu zdravlja Voždovac, Institutu „Dr Simo Milošević“ i PZU „Dr Dimitrijević“ u Herceg Novom. Tokom 2015. godine bila je potpredsjednica Opštine Herceg Novi, a 2016. pomoćnica ministra zdravlja u prelaznoj Vladi. Na mjesto savjetnice predsjednika Opštine Herceg Novi, dolazi 2017. godine. Bila je profesorka medicinske grupe predmeta u Srednjoj mješovitoj školi „Ivan Goran Kovačić“ Herceg Novi i saradnica u nastavi na Primijenjenoj fizioterapiji u Igalu, u nekoliko nastavnih godina. Tokom 2016. godine boravila je u SAD, na IVLP programu Stejt departmента, a 2023. na programu Women democracy forum u organizaciji IRI kao predstavnica WB. Od 2015. do 2020. godine bila je članica Predsjedništva Udruženja fizijatara Crne Gore. U dva mandata, od 2017. do 2023. bila je odbornica u lokalnoj Skupštini Opštine Herceg Novi. Na parlamentarnim izborima, održanim 30. avgusta 2020. godine, izabrana je za poslanicu u Skupštini Crne Gore.

Cijene emisija ugljendioksida postaju stvarnost na Zapadnom Balkanu – hoće li zemlje plaćati EU ili radije prikupljati novac u vlastitim budžetima?

Dr Janez Kopač

Komesar Energetskog regulatora Slovenije
i bivši direktor Sekretarijata Energetske zajednice

Razvoj cijena ugljenika u EU

Evropska unija je 2005. godine uvela cijenu ugljenika potom takozvane sheme ETS. Logika je bila da cijena emisije gasova sa efektom staklene baštice treba da pomjeri proizvodne procese u dekarbonizovanje tehnologije zasnovane na tržišnim snagama. Dugi niz godina cijene tona emisije CO₂ bile su niske, negde na 5 evra po toni, a to nije imalo veliki uticaj na ponašanje termoelektrana na ugalj i drugih industrija koje emituju gasove sa efektom staklene baštice. Proizvodnja jednog megavat-sata električne energije iz lignita oslobođa približno jednu tonu emisije CO₂. Ako je cijena za jedan MWh godinama bila negde oko 50 evra, dodatnih 5 evra nije bilo previše vidljivo, npr. za Hrvatsku koja se još 2013. godine priključila EU ETS. U posljednjih pet godina EU je postala mnogo ambicioznija u dekarbonizaciji, i cijene emisija CO₂, na koje utiču odluke Evropske komisije, skočile su čak i do 100 evra po toni. Prosječna cijena u 2023. godini bila je 86 evra. Ova cijena gotovo udvostručuje cijenu električne energije iz termoelektrana na ugalj. Kao posljedica toga, u Europskoj uniji proizvodnja električne energije iz jeftinijih obnovljivih izvora brzo je premašila onu iz uglja ali jedna od posljedica bila je i povećan uvoz električne energije na bazi uglja iz država koje nisu članice EU, npr. Crne Gore. Proizvodnja električne energije na bazi uglja iz zemalja koje nisu članice EU imaju istorijski visok ekstra profit zbog neoporezivanja emisija CO₂ iz starih, amortizovanih termoelektrana na ugalj, koje rade bez skupih filtera koji bi spriječili ubijanje stanovništva sumpor-dioksidom i česticama prašine.

CO2 "carinska" tarifa

Takva bajka ne može dugo trajati. To je nepravedno u pokušajima dekarbonizacije i nema ekonomsku logiku. Kao rezultat toga, Evropska unija je predložila Uredbu o uspostavi mehanizma za ugljeničnu prilagodbu na granicama (CBAM) koja je usvojena u maju 2023. godine. Ova pravna akcija pokušava da izjednači teret plaćanja cijena ugljenika između proizvođača iz EU i zemalja koje nisu članice EU. Obaveza plaćanja stupa na snagu 1. januara 2026. godine. To će imati veliki uticaj na ekonomije u nekim zemljama Zapadnog Balkana, a posebno na proizvođače struje iz uglja, npr. termoelektranu Pljevlja.

CBAM traži da uvoznici robe u EU plate dodatnu cijenu za ugljenik ugrađen u uvezeni proizvod. CBAM obaveza plaća se direktno u budžet EU. Za sada, EU je stavila na takvu listu proizvoda koji podležu CBAM čelik, aluminijum, cement, veštačka đubriva i električnu energiju. U budućnosti, do 2030. godine, najverovatnije će biti na listi svi proizvodi koji plaćaju cijenu ugljenika u EU.

CBAM kalkulacija – slučaj Crne Gore

Izvoznik električne energije, EPCG, postat će manje konkurentan zbog komponenti uglja u svojoj proizvodnji. Pretpostavimo da proizvodnja iz TE Plevlja iznosi 45% sve proizvedene električne energije u Crnoj Gori. To znači da će uvoznici električne energije iz Crne Gore u EU morati da dodaju oko 45 odsto cijene ugljenika pored kupovne cijene. Ukoliko EPCG izvozi jedan megavat-sat (MWh) za oko 80 eura, što je trenutno blizu tržišne cijene na susjednom tržištu EU, uvoznik ove električne energije morat će kupiti CBAM certifikate za oko 45% pretpostavljene ugrađene emisije CO₂ u električnoj energiji proizvedenoj u Crnoj Gori po EU ETS cijeni od 86 eura (što bi dodatno koštalo uvoznika oko 39 EUR/MWh). Naravno, EPCG morat će smanjiti prodajnu cijenu električne energije kako bi ostala konkurentna. Umesto 80 evra po MWh, kako danas zarađuju, zaradiće samo $80 - 39 = 41$ evra po MWh. Srećom, Crna Gora već je uvela obavezu plaćanja CO₂ emisija, koja iznosi 24 evra po toni CO₂. Taj domaći trošak EPCG uvoznik struje iz Crne Gore može odbiti od svoje obaveze plaćanja CBAM. Zbog toga CBAM ne iznosi više 39 evra po Meh nego samo $39 - 24 = 15$ evra. Zbog toga će EPCG zaraditi $80 - 15 = 65$ evra po MWh. To je još uvijek isplativo, jer je proizvodna cijena u TE Plevlja oko 55 evra po MWh i još

mnogo niža u hidroelektranama, ali će EPCG indirektno puniti europski budžet umesto domaćeg.

Ovo je relevantno i za sve proizvodžače samo iz obnovljivih izvora, jer se obračunava uvoz iz države i njen energetski miks. Posljedica će biti smanjenje izvoza na područje EU. EPCG je do sada veoma profitabilnim izvozom na područje EU indirektno subvencionirala niže cijene za domaćinstva, svoje investicije i državni budžet, ali će taj izvor prestati.

Zbog neplaćanja troškova emisija CO₂ (po cijeni 86 evra na tonu) su trenutni izbjegnuti troškovi, odnosno, neplaćane CO₂ takse prema državnim budžetima na cijelom Zapadnom Balkanu. Računao sam podatak za susednju Bosnu i Hercegovinu, gdje bi ta plaćanja morala biti samo iz sektora proizvodnje električne energije oko 900 miliona eura samo u 2022. godini.

Izvoznici čelika, cementa, aluminijuma i đubriva iz Zapadnog Balkana takođe će zaraditi mnogo manje. CBAM bez domaćih cijena ugljenika mogao bi dramatično pogoršati situaciju u privredi svih zapadnobalkanskih zemalja koja će svoje proizvode prodavati po nižim cijenama, a razlikom indirektno doprinositi budžetu EU za stotine miliona eura godišnje.

Kako izbjjeći CBAM?

Crna Gora bi mogla izbjjeći CBAM za električnu energiju i smanjiti je za druge industrijske proizvode ako do 2033. godine uvede vlastitu cijenu ugljenika, ekvivalentnu EU i prikuplja novac za emisije CO₂ sama. Potpisivanjem Sofijske deklaracije još 2020. godine i članstvom u Energetskoj zajednici, Crna Gora je obećala da će uvesti EU ETS, ali sada te planove zaista mora ispuniti.

Čelik, cement i druge industrije više ne mogu izbjjeći CBAM. Od 1. januara 2026. godine to će postati stvarnost, ali će cijene CBAM-a za ove proizvode stupiti na snagu sa punim efektom postepeno u razdoblju 2026-2034. Samo za izvoz električne energije, CBAM će odmah biti stopostotan. S druge strane, Crna Gora može dobiti potpuno izuzeće za

elektroenergetski sektor do 2030. godine ako ispuni određene uslove. Prvi je spajanje tržišta električne energije sa susednim zemljama do sredine 2025. godine. Sljedeća je jasna mapa puta postepenog povećanja cene emisije ugljjenioksida na nivo EU do 2030. godine i uspostavljeni mehanizam praćenja, izvještavanja i verifikacije emisija gasova sa efektom staklene bašte iz termoelektrana na ugalj i nekim industrijskim postrojenjima do 2025. godine.

U Uredbi o CBAM postoji teoretska mogućnost da proizvodžači električne energije iz obnovljivih izvora izbjegnu CBAM potpisivanjem dugoročnih ugovora (PPA) i rezervisanjem prekograničnih kapaciteta na duži rok i mnogi se nadaju toj mogućnosti, ali to je u praksi skoro neizvodljivo, jer je uslov za izuzeće da nikad ne dođe do zagušenja na izvoznim kapacitetima, na što trgovac ne može uticati i to se redovno događa.

Na političarima je da odluče

Ovi preduslovi zahtijevaju neke političke odluke. Prvo je spajanje tržišta električne energije. Crna Gora je u procesu, ali je zakasnila najmanje godinu dana i vjerovatno već promašila 1. januar 2026. Još nema nominiranog operatora tržišta električne energije, koji tek može početi formalne procedure, a one traju oko dve godine.

Drugi preduslov zahtijeva odgovarajuće političke odluke vezane za podizanje cijena CO₂ emisija na nivo EU u razdoblju 2026-2030. i zakonski obavezujući odluku o potpunoj dekarbonizaciji do 2050. Prvo mjesto gdje mora biti taj plan podizanja cijena predviđen je u Nacionalnom energetsko klimatskom planu (NECP). Sve zemlje članice Energetske zajednice moraju taj plan usvojiti do juna ove godine i sve su već slale nacrt u prošloj godini, jedino Crna Gora nije.

Vrag je odnio šalu. Bez izuzeća za CBAM ili bez vlastite cijene za emisije CO₂, dogodit će se nešto tragično: termoelektrana Pljevlja nastaviće štetiti zdravlju vlastitog stanovništva, a indirektno doprinositi ogromne količine novca budžetu EU umjesto svom.

Dr Janez Kopač je bio tri mandata (2012-2021) direktor Sekretarijata Evropske Energetske zajednice sa sjedištem u Beču. Prije toga je bio deset godina poslanik u parlamentu Slovenije, direktor Direktorata za energetiku u ministarstvu, slovenački ministar finansija i ministar za zaštitu okoline i energiju. U posljednje dvije godine dr. Kopač je član regulatornog savjeta slovenačkog energetskog regulatora i konsultant ministarstvima za energetiku Bosne i Hercegovine, Moldavije, Gruzije i Ukrajine.

Umjetnost kao sredstvo društvene promjene: Simulakrum u limbu promjena

Zoran Rakočević

Pozorišni reditelj i politikolog

Prošlo je punih 18 godina od sticanja apsolutne odgovornosti za sopstvene postupke (bez da se više za neuspjehe može kriviti iko spolja), a crnogorsko društvo je danas ipak na ledini. Nijesu očišćene niti rane iz relativno bliske prošlosti, kada je neminovno ovo društvo uprljalo ruke, kada su strukture iz vlasti i bliske vlastima otpočele da stvaraju ozbiljan kapital u okolnostima rata i na nesrećama običnih ljudi; kada je zapravo počeo i da se formira novi društveni poredak. Na takvim društvenom poretku kalemile su se mnoge stvari – oformile se nove društveno-političke elite bez želje da grade suštinski bolje društvo, već fasadu koja treba da nam donese samo ograničene realpolitičke benefite.

Crna Gora od otcjepljenja saveznih republika od SFRJ do 2020. godine slobodno se može nazvati đukanovićevskom Crnom Gorom, koju karakterišu stvaranje novih elita, jačanje kriminalnih klanova, sadejstvo sudska-tužilačke (pa i izvršne) grane vlasti sa ozbiljnim kriminalnim i koruptivnim strukturama, kreiranje autoritetu odane državne i lokalne koncentracije vlasti, a s druge strane, produbljivanje međunacionalne netrpeljivosti među različitim strukturama stanovništva i konstantna manipulacija tim sukobom i nesuglasicama. U takvoj sredini formirane su i institucije koje treba da odgovaraju potrebama opstanka na vlasti, pa i u samoj oblasti umjetnosti ojačane su strukture koje neće dovesti u pitanje autoritet jednog čovjeka, cijelu državnu aparaturu, niti kreatore odluka, i koje

neće – a što bi im bio cilj i misija – propitivati fenomene vlasti i ponašanje nove kvazi-ari-stokratije, a koje će tek donekle dovoditi u pitanje određene društvene diskurse, ali ne i prelaziti granicu servilnosti. Đukanovićevska Crna Gora osmisnila je i sistem stimulansa za odane, pa je jedna uska struktura stanovništva uvijek bila uljuljkana u med povlastica i maslac sigurnosti.

Đukanovićevska Crna Gora bila je povrh toga i svojevrstan simulakrum male uspješne balkanske demokratije, simulirajući navodno izuzetak u regionu po svojoj uspješnoj multietničkoj konglomeraciji, parlamentarnoj kulturi i proevropskoj orientaciji (uprkos ko-ketiranju sa krupnim ruskim oligarsima). Crna Gora je nizala i neke uspjehe na međunarodnom polju, ali suštinski ti uspjesi nijesu doprinijeli reformi, već su služili kao pokriće i paravan da se prljavi biznis olakomi kad su u pitanju privatizacioni procesi i javno dobro pretvori u monetu sticanja i monetu kontrole. I takva Crna Gora uspjela je da ostvari mnogo: izgurala je referendum o nezavisnosti, uspjela je da ostvari kakve-takve uspjehe kada su EU integracije u pitanju (iako smo, čini mi se, zemlja sa najdužim stažom prego-varanja o članstvu poslije Turske) i stekne simpatije relevantnih međunarodnih partnera, više zahvaljujući činjenici da je okružena veoma nestabilnim prilikama u susjedstvu, nego zahvaljujući sopstvenoj mudrosti i posvećenosti.

Sa ove distance, nažalost, znamo da ni nezavisnost ni integracije nijesu trebale da služe svemu čemu smo se nadali – boljem društvu, već samo učvršćivanju na vlasti i kontrolisanju svih grana iste, kako bi se simulakrum održavao u životu i sticao dojam o napredovanju i donekle ostvarenom skladu i blagostanju. Naravno, sve što se dešavalо tim tokom moralo je da dosegne sopstveno usijanje i da počne da se samo od sebe raspada: elite su počele da pune sopstvene redove bahatim mediokritetima koji više nijesu uspijevali da sistem održavaju na zavidnoj razini; pojedinačne afere počele su polako da otkrivaju stvarni karakter vladanja i motiva vlasti. U svijetu umjetnosti javili su se tek pojedinci koji su počeli da progovaraju o nepotizmu, korupciji i zloupotrebi javnog dobra. Naravno, riječ je o građanima drugog reda koji se u takvoj Crnoj Gori više nijesu mogli niti zaposliti niti se mogli baviti svojim poslom na pravi način. Posljednjih pet-šest godina đukanovićevske Crne Gore ličile su na neku osvetničku huntu kompromitivane podaničke vojske onih koji su učarili stan, dva ili funkciju, dvije, a čija su nam djeca u sopstvenoj obijesti i iz

sopstvenih luksuznih džipova već poručivala jednu već toliko izlizanu poruku koju zbog poštovanja prema ovoj publikaciji i izdavaču neću citirati.

Đukanovićevska Crna Gora nam je, nakon nacionalnog rizordimenta koji je ipak u jednom ključnim momentu mobilisao i mnoge politički neaktivne, pa čak i skrajnute, koji su krenuli srcem u gradnju boljeg društva i sa željom za istinskom nezavisiom državom, u konačnici dala visoke dužnosnike u kulturi koji zapošljavaju samo odane i provjerene, ministra kulture koji uvodi nacionalističke zakone za zaštitu državnih simbola od umjetnosti, ministra prosvjete koji ne samo da kibicuje tajkunske pare, nego ih i dostavlja na kućnu adresu gazdi, državne i lokalne lidere koji brutalno sankcionisu svako neslaganje i talasanje.

Nažalost, ova Crna Gora danas još se ne može nazvati post-đukanovićevskom, jer se sve strukture vlasti, moći, javnih dobara i vrijednosti, nalaze u nekoj vrsti političkog limba: smjenjivale su se vlade, partije su se frakcionalise i stvarale iznova nove struje, reforme su previše spore i nekoncentrisane, jer su politički motivi više usmjereni na to da se kako-tako vlada, nego da se stvara napredak i promjena. Ne postoji želja da se lustrira niti prethodni period, a kamoli onaj iz devedesetih; neke su strukture čak pokušavale i da pokušavaju da preuzmu sumnjive poslove povezane sa kriminalom.

Ovaj period današnje Crne Gore je period neznanja, arogancije i besmisla. Era sitnosopstveništva. Tek nekoliko novih struktura, poput Specijalnog državnog tužioca, uliva neku vrstu nade, ali sistemska podrška da se stvori društveni boljšitak ne postoji. Čini se da većini novih struktura i ne treba. Radi se o praksama kontinuiteta: i dalje se preko podobnih pokušava kontrolisati svaki segment društva i kreira se novi-stari poredak poltronstva i kontrole. U kulturi se direktori i rukovodeća lica i dalje biraju preko političke podobnosti i stvaranjem pritisaka na umjetnike i kolektive, a umjetnici zavise od preraspodjele plijena među koalicionim partnerima. Nezavisna scena u kulturi, u kojoj imam dosta iskustva i u kojoj često stvaram, zanemarena je do ultimativne mjere, da se stvaraoci moraju okretati ili odlasku iz zemlje ili drugim poslovima kako bi obezbijedili egzistenciju, eventualno međunarodnim fondovima, ako sami uspiju da ih pronađu i da se snađu. Đukanovićeva hipoteza, vjerovatno nastala na dijagonalni sadejstva kabinetata

grupe ekonomskih predmeta na jednom privatnom fakultetu i razgovora diljem predsjedničkih apartmana građenim tokom privatizacije hotela na primorju samo za njegovu ličnost, da u ovom neoliberalnom galimatijasu inputa i autputa tržišta, ili, čitaj: šamaranju srednjeg sloja pesnicom tajkunizacije, sve mora biti slobodna utakmica, pa kako se ko snađe, nikad nije bila življa nego danas kada su kulturni radnici u pitanju. Uz to, da nam ne bude lakše, jedan dio strukture vlasti, nekad metaforično, a nekad suštinski ravnozemljaški, ponaša se radikalno cenzorski i prema zdravom razumu, a kamo li prema umjetnosti i kulturi. I taj sloj koji se danas odomaćuje u pojedinim državnim firmama i ustanovama, direktni je produkt djelovanja tridesetogodišnje vlasti i najžalosniji dokaz ovog limba, praznog prostora u kojem se Crna Gora danas davi.

Teško da mogu reći da je nezavisnost Crne Gore ispunila očekivanja prosječnog građanina. Niti je stvoreno društvo jednakosti i slobode, niti kvalitetan sistem vrijednosti. Stvoren je poredak kontrole, partijskog zapošljavanja i mrtvih institucija, na koji se lako navikavaju nove vlade. Ono što ohrabruje jeste činjenica da sve više umjetnika glasno progovara i negoduje protiv raznih zloupotreba i nepočinstava. Ako se taj bunt u budućnosti ne iskoristi i ljudi, stvaraoci, željni istinskih promjena ne podrže, Crna Gora neće uspjeti. I dalje će ostati da bude uspavana provincija koja nije spremna da se pogleda u ogledalo i koja se kao neka seoska udavača iz lakih komada prenemaže u sopstvenoj zaostalosti i balansira na konopcu tunjavosti i samodovoljnosti.

Ako Crnu Goru konačno ne počnemo da doživljavamo prije svega kao teško povrijeđenu zelenu oazu koja tek treba da oporavi svoje prirodne resurse koji nijesu trajno izgubljeni, koja treba da podvuče liniju i nanovo osmisli sebe, svoje institucije, pravce djelovanja i htjenja, što je mukotrpan i bolan proces, i koja treba da se dostojanstveno, kuražno i kulturno izdigne iznad kuloarske politikantske malograđanstine i hrabro počne da zastupa slobodnu riječ, slobodan umjetnički izraz i slobodne institucije kulture, a zatim nesebično ali planirano uloži milione eura da se pozicionira kao društvo kulture i obrazovanja, zauvijek čemo imati ne društvo, nego državoliku tvorevinu koja cinculira između nacionalizma, šverca i potpunog i za čovjeka poražavajućeg sveukupnog diletantizma.

Zoran Rakočević, pozorišni reditelj, rođen u Kolašinu, Crna Gora, 1985. godine. Osnovne i specijalističke studije Pozorišne režije završio na Fakultetu dramskih umjetnosti na Cetinju, poslije završetka četvorogodišnjih studija na Fakultetu političkih nauka u Podgorici, smjer Međunarodni odnosi i diplomacija. Postavljao pozorišne komade u Kraljevskom pozorištu "Zetski dom" Cetinje, Crnogorskom narodnom pozorištu Scena Studio, Gradskom pozorištu Podgorica, Budva Grad Teatru, Nikšićkom pozorištu, Narodnom pozorištu Mostar, kulturnim centrima Tivat, Kotor, Kolašin, Bijelo Polje, Berane, Podgorica i skoro svim nezavisnim produkcijama u Crnoj Gori: ATAK Podgorica, Jazz Art Podgorica, Korifej teatar, KC Homer, Ars-Industrija, NVO TNT, Savez za djecu i mlade "Kuća". Režirao je i za djecu i mlade i odrasle. Osnivač, glavni organizator i programski urednik Međunarodnog festivala alternativnog teatra Korifej koji se od 2014. godine održava u Kolašinu, kao i umjetnički direktor NVO "Korifej teatra", nezavisne trupe koja se prije svega bavi profesionalnom pozorišnom produkcijom.

Analiza napretka Crne Gore prema članstvu u EU: pogled iz Advokatske komore

Aleksandar V. Đurišić

potpredsjednik Advokatske komore Crne Gore, advokat

Nažalost, Advokatska komora, kolektivno ili individualno, nije učestvovala u procesima evroatlanskih integracija ili sasvim simbolično kroz učešće u panelima, koje smo ocijenili da više imaju medijski unutrašnji značaj. Da li se moglo više? Vjerovatno. No, bez obzira na to, pred nama je najvažniji put – okončanje procesa pristupanja punopravnom članstvu u Evropskoj uniji.

Vladavina prava i demokratičnost, poštovanje ljudskih prava i antikorupcija najviše odgovaraju advokaturi. Jer znanje i sposobnost u takvim uslovima dobijaju na značaju, pa pravna pomoć ima smisla. U suprotnom, dolaze do izražaja kriminogene strukture, te autoritet braniča i punomočnika nema svrhu koja je osmišljena milenijumima unazad.

Činjenica je da su dominantno politički procesi, odnosno, nestabilnost koja traje godinama u Crnoj Gori, ali i kriminalizacija našeg pravnog sistema, te društva i države u najširem smislu, doveli do usporenog kretanja naše zemlje u tom pravcu. Nesnosna želja za dugom i neplodotvornom vlašću dale su svoj danak.

Vjerujemo da postoje indicije kretanja na bolje od predsjedničkih i parlamentarnih izbora održanih 2020. i 2023. i da se stvaraju uslovi za nešto relaksiraniji napredak u pravcu demokratizacije i vladavine prava, odnosno, dekriminalizacije. Prvi rezultati su vidljivi: izbor Tužilačkog savjeta, Sudskog savjeta, specijalnog državnog tužioca, sudija Ustavnog suda, vrhovnog državnog tužioca i nadamo se uskoro i kvalitenom izboru predsjednika/ce Višeg i Vrhovnog suda. Agonija neizbora i produžavanja v.d. stanja trajala je predugo, uz biranje loših kadrova, čak u četiri i više mandata. Svakako, sa ovim rezultatima u vezi je i intenzivni rad primarno tužilaštva na razobličavanju kriminala u pravosuđu, što je rezultiralo intenzivnim istražnim i sudskim postupcima u tom smislu. Nastavak ovog procesa u skladu sa svetim pravilom za nas da je svako *nevin dok se drugačije ne dokaže* u fer, javnom i pravičnom postupku, iako je puno laičkih prigovora u javnosti ovim povodom.

Ako je vjerovati medijskim natpisima i informacijama zvaničnika, proces EU integracije nastaviće se narednih pet do sedam godina. Vjerujemo da ovo vrijeme treba iskoristiti primarno za dvije sinhronizovane i organizovane aktivnosti. Provjera dosadašnjeg rada primarno sudija i tužilaca, uz ograničavanje njihovog mandata (za sada bez ograničenja), sistem kontrole njihovog rada koji je djelotvoran i efikasan, i u tom smislu intenzivirati aktivnost sudskog i tužilačkog savjeta. Sa ovim procesom paralelno raditi na popunjavanju sudskog kadra kao i saradnika, te tužioca i njihovih saradnika i to sa stručnjim, obrazovanijim, odgovornijim i časnim kadrom, kojima ova zemlja svakako raspolaze. Jer dosadašnji izbor, uz dogovor sa kriminogenim liderima pravosuđa i politike je dao katastrofalne rezultate.

Naime, primjetan je proces, zbog bliže istorije rukovodećeg kadra u pravosuđu, gubljenja interesovanja za pravosudne funkcije, sudijsku i tužilačku. Primjetno je i naglo interesovanje jako loših kadrova za liderske pozicije, jer procjenjuju da je „sad ili nikad“ momenat za napredak u karijeri „dok ih neko ne vidi“. Vjerujemo da je to posljedica prethodnog perioda, te da vraćanjem povjerenja stanovništva ovaj proces u narednih 10 godina mora dati rezultate.

Sa druge strane, ozbiljan problem koji prepoznajemo kao recidiv prethodnih godina jesu i zakoni koji su mijenjani *ad hoc* po potrebi nekog od državnih ili lokalnih moćnika,

odnosno, kriminogenih struktura. Ili donošenjem tzv. specijalnih zakona koji se ne uklapaju u sistem koji traži novo vrijeme. Tako da imamo: ranije zakone sa greškom, nove koji su rezultat parcijalnih interesa i zakone koje traži novo vrijeme. Potrebno je da ozbiljna grupa pravnika „prečešlja“ naše zakone koji su u međuvremenu na ovakav način duboko kontradiktorni i suprotstavljeni sami sebi, pa su i loša podloga za samu primjenu od pravosudnih činilaca koji su nerijetko zbumjeni prilikom primjene.

Posljedica toga je da su ranije donešeni sistemski zakoni degenerisani parcijalnim izmjenama do mjere da ih sudovi, vjerovali ili ne, jedva i primjenjuju, pa svoj rad svode ne na pravičnost, objektivnost, zakonitost i nepristrasnost kao sveta pravila, već na suđenja „kako ja hoću“ pod izgovorom slobodnog sudijskog uvjerenja, uz segregaciju činjenica i dokaza i davanjem primata (manipulacijom činjenica) u odnosu na milenijumske postulate modernog prava od latina do danas-pravila. Pa je nerijetko da se sudske presude zasnivaju na činjenicama i iskazima svjedoka „rekla-kazala“ i izbjegavanja primjenjivanja pravila. Podršku u tom dobijaju od mentora starijih kolega koji ih podučavaju ovim trikovima koji su jako providni. I sve se svodi na zapisnik sa suđenja koji kreiraju prejudicijelno, ne vodeći računa o rečniku svake indvidue posebno. Tako se vrši pritisak na punomoćnike da potpisuju zapisnike koji ne odražavaju stvarno stanje stvari, a institut izuzeće sudije je odavno nedjelotvorno pravno sredstvo jer se simbolično usvaja. Uz izostanak kontrole i raniji period kada se sudilo u predmetima koji je zanimljiv moćnicima „kako oni hoće“ posredstvom lidera pravosuđa, a u onim ostalim postupcima „kako sudija želi“.

Ne služi potrebi stanovništva

Tako je došlo do potpunog nepovjerenja u sudstvo koji ni ne služili potrebama stanovništva Crne Gore, već malom broju moćnika i zadovoljavanju norme sudija kako bi opravdali svoje djelovanje. Ima i strahova u svemu tome... No, kredibilni mediji su u velikoj mjeri doprinijeli da se ove stvari razobliče i iznesu javnosti koja je mahom laička; međutim, suđenja su javna osim u izuzecima.

Zato u crnogorske sudnice treba **uvesti stenografisanje i kamere** radi prikaza jasnije slike širem stanovništvu i stručnoj javnosti, ne samo o sudijama i tužiocima, već i braniocima, odnosno, punomoćnicima i njihovom djelovanju. Bez jasnih tragova u tom smislu napretka nema. Jer, nažalost, mnogi činioci ne poznaju osnovne i elementarne postulate prava da samo okrivljeni, odnosno, tuženi mogu da manispulišu pravom ako im je to u interesu, a ne sudija i tužilac.

Iako je u naš pravni sistem uvedeno **međunarodno pravo** kao oblast i to iznad domaćeg, nažalost, ni poslije skoro 20 godina na pravnim fakultetima se ne studira ovaj aspekt, a sadašnji činioci u pravosuđu jedva površno imaju saznanja o tome „uhvaćena“ na tzv. sudskim seminarima. Nedostaje predmet case law i počinje se od Nirnberga. Nerijetko se može sresti da elementarne postulate međunarodnog prava potpuno vulgarno shvataju naše sudije i tužinci. U nekoliko predmeta koji su međunarodni zločini nejasno je šta je raseljavanje, a šta deportacija. Tako javnim ličnostima proglašavaju: direktore lokalnih vodovoda, advokate, činovnike niskog nivoa i sl, iako su to javni autoriteti naslonjeni na državni aparat, prije svega, kojima daju punu zaštitu pred sudovima, iako oni su ti koji trebaju više da trpe na uštrb običnih ljudi. U krivičnim postupcima nerijetko ćete sresti kritiku policijskog djelovanja, iako im to nije posao. Ujedno, preglomazni broj sudova treba smanjiti, kao i broj sudija uz povećanja kadra asistenata sudija.

Ima sposobnih kadrova dovoljno

Vrlo često je u javnosti prezentirano da Crna Gora **nema dovoljno kadrova**. Kreator ove maksime je jedan njen bivši predsjednik koji je u kontaktima sa međunarodnim činiocima ovo često ponavljao iz lukrativnih, egoističkih, odnosno, sebičnih razloga kako bi opravdao svoju žđ za vlašću pored ostalog i prikazao sebe jedinim sposobnim činiocem u zemlji. Pisac ovih redova se u to lično uvjerio.

No, istina je sasvim drugačija. Kreativni, obrazovani i iskusni kadrovi nijesu ni htjeli da sarađuju sa kriminalizovanom politikom i njenim liderima. Naravno, misle svojom glavom i teško im se može prati mozak. Snalazili su se svojom sposobnošću na način kako su

znali i umjeli. I nakon promjena 2020. ne žure, jer su se proteklih decenija stabilizovali i procjenjuju sposobnost, kredibilnost, znanje i dobre namjere narednih političkih struktura.

Dakle, sposobni, mudri i obrazovani kadrovi svakako neće rizikovati svoj život i karijeru sa svakim. Pojedini se priključuju imajući u vidu upravo evropske integrativne procese i želju za unapređenjem naše zajednice. Njima se treba približiti i nije problem u uslovima slove u Crnoj Gori naći adekvatan kadar. Jer, crnogorske potrebe nijesu velike naročito na međunarodnom planu. Naravno, sa sujetama, opsesijama, paranojom i frustracijama se ne ulazi u reforme.

Svakako, Advokatska komora kao demokratska, stručna i nezavisna organizacija, iako do sad ignorisana u ovom procesu, moguće i zaslugom svojih predstavnika, može da pruži jako puno napretku naše zemlje, državnog aparata i ukupno pravnog sistema, ukoliko za tim postoji interesovanje. Nijedan intelektualac se ne nameće ili pokriva svojim profesionalizmom. Mi vjerujemo da raspolaćemo ekstremno kvalitetnim kadrom i moćnim znanjem. Naravno, za napredak naše zajednice naš angažman bi bio *pro bono* jer sa mnogim klijentima radimo na sličan način kad god je u interesu očuvanja ljudskih vrijednosti i u interesu čovječanstva.

Svakako nam je poznato da je regionalni i globalni koncept zaštite kolektivnih ljudskih prava i očuvanje malih kultura kakva je naša, a istorija nas uči da su mnoge nestale. Svjesni smo očuvanja nas samih i mogućnosti doprinosa advokata i Advokatske komore u tom smislu.

Aleksandar Đurišić rođen je 1967. godine u Podgorici. Osnovne studije završio je na Pravnom fakultetu UCG na Odsjeku za međunarodne odnose 1991. godine. Pravosudni ispit položio je 2002. godine. Titulu Master of Laws dobio je na St. Thomas univezitetu prava u Majamiju, Florida 2005. godine. Od 2008. do 2012. godine bio je član Savjetodavnog odbora Centra za američko i međunarodno pravo u Planu, Teksas. Bio je poslanik u Skupštini, te član Mreže parlamentaraca Jugoistočne Evrope. Bio je zaposlen i u RTCG kao novinar, urednik i analitičar. Pored pravnog znanja i iskustva, kvalitetnog političkog obrazovanja i komunikacijskih veština, posjeduje dobro poznавanje domaćih, regionalnih i globalnih prilika.

Traganje za istinom u sjećanjima

Edin Smailović
istoričar

Crna Gora teži da postane naredna članica Evropske unije. To je za sada cilj koji čini mi se u većini dijele i vlast i opozicija i građani. Ali, kako to kod nas stalno biva, bojim se da je velika razlika između riječi i prakse. Iako najnovije vijesti o dobroj volji i samih članica Evropske unije kada je prijem Crne Gore u pitanju, zvuče optimistično, mislim da je još puno zamki i zadataka na ovom našem putu.

Jedan od tih je svakako i suočavanje sa prošlošću, odnosno, kako da izgradimo većinsku svijest u ovom društvu koja će bez izuzetka osuditi svaki ratni zločin počinjen devedesetih godina prošlog vijeka. Do sada to nijesmo uspjeli i lako je objasniti zašto. Jedan od njih je izostanak adekvatne kazne za počinioce, o nalogodavcima da i ne govorim. Ostali razlozi su oportunizam vlasti i građana, izborne kalkulacije i političke manipulacije, nedostaka kapaciteta u pravosuđu, loša kadrovska politika.

Iako postoji vjerovanje određenih političkih struktura da će novac (da bukvalno tako kažem), ili to što ćemo postati ulaskom u Evropsku uniju bogatije društvo, riješiti teret naše nečiste savjesti iz posljednjih ratova, moram ih razočarati i reći da im je taj račun bez krčmara. Ako mislimo dobro sebi i generacijama koje dolaze, mislim da je jako važno da ovo društvo konačno suočimo sa istinom o našoj bliskoj prošlosti. Jer, nemojmo zaboraviti da će se od nas sigurno tražiti da sudske procese vezane za ratne zločine privedemo kraju. A to znači da procesuiramo i izvršioce, ali i one koji su naredili ili nisu sprječili, a mogli su i trebali su, ratne zločine.

Kada govorimo o činjenicama da je ovo društvo dobrom dijelom učestvovalo, a većinski čutalo o zločinima građana i države van njenih granica, kao i o zločinima unutar Crne Gore, moramo im kazati da to nije bilo nikakvo herojsko djelo, već čini bezobzirnog zla i kukavičluka. Takođe, ako iskreno želimo da budemo civilizovano društvo, onda smo dužni postaviti spomen-obilježje na svakom mjestu pojedinačnog i kolektivnog stradanja nedužnih ljudi. A bilo ih je puno u periodu od 1991. do 1998.godine. Pokušaću ih navesti hronološkim redom: osnivanje logora Morinj za zarobljene stanovnike okoline Dubrovnika, zločin Deportacije bosansko-hercegovačkih izbjeglica, ubistvo porodice Klapuh, zločin u Štrpcima, zločin u Bukovici, zločin u Kaluđerskom lazu. Takođe, građani Crne Gore, kao djelovi vojnih ili paravojnih formacija, počinili su brojne pojedinačne i kolektivne zločine na teritoriji Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Kosova.

Tu je naravno i pitanje materijalne nadoknade žrtvama i njihovim porodicama za gubitak i nanesenu bol. Država se, nažalost, još uvijek služi bijednim izgovorima da to ne uradi. A prvi uslov da bismo se istinski suočili sa prošlošću jeste da oni koji su na vlasti budu dovoljno hrabri da to urade. Da umjesto političkih nadgornjavanja odaberu da budu državnici i urade nešto dugoročno korisno za ovu zemlju. Sljedeća stvar koja je jako bitna jeste memorijalizacija, kao način trajnog sjećanja na žrtve i zlo kako bismo ga na vrijeme spriječili i obračunali se sa njim. Za sada mi nemamo nijednu ulicu koja bi se sjećala stradalih iz ovih zločina. Izgovori da nije vrijeme, samo nas može ostaviti bez dovoljno vremena da se pripremimo za članstvo i ostanemo vječno u čekaonici, lažući sami sebe da smo mi htjeli, ali nas neki tamo moćni nisu željeli.

Jedno od važnih pitanja memorijalizacije su i obrazovni i kulturni programi. Mi nažalost nemamo kroz obrazovni program dovoljno kazanog o onom što se dogodilo. Kada su u pitanju programi u kulturi, i institucije i pojedinci obično biraju da se ne zamjeraju i biraju uglavnom lake, nekonfliktne teme. Ono što bi morali uraditi kada je pitanju obrazovanje i kultura jeste da izgradimo jasan program podrške obrazovnim, formalnim i neformalnim programima koji bi se bavili ovom tematikom, kao i podrškom institucijama kulture i pojedincima da kroz pozorišne predstave, izložbe, književne radionice osvjetljavaju našu blisku prošlost. Takođe, mislim da je potrebno i osnovati poseban centar koji bi država finansirala, a koji bi se bavio proučavanjem, klasifikacijom, digitalizacijom i prezentovanjem istorijske građe vezane za ovu tematiku. Ovo mora biti ozbiljna institucija sa posebnim budžetom, kadrovska jaka i sa moralnim autoritetima kada je u pitanju savjet jedne ovako značajne ustanove.

Međutim, ako je ovo ovako, a činjenice dokazane na međunarodnim i nacionalnim sudovima govore da jeste, logično pitanje je zašto mi nemamo krupnog napretka na ovom polju? A ja mislim da ćemo vrlo brzo sa relevantnih adresa biti pitani zašto nemamo? I da će nam to sigurno biti veliki minus na zacrtanom putu ka Evropi. Šta je to što nas sprečava da uradimo jednu stvar koja je prije svega ljudska i koju bi trebali prevashodno uraditi zato što to tako treba, ne samo zbog ovog "putovanja u Jevropu"? Ako znamo i svjesni smo da su ubijeni bili potpuno nedužni, zar nemaju pravo na spomen-obilježje, ulicu, trg? Zar ne bi bio red da se radi o članu naše porodice recimo, da se čuva sjećanje na jedan tako oduzet život? Ipak, da bismo bilo kakav napredak napravili, neophodno je, kao što sam gore naveo, da vlast bude za to bez kalkulacija i zadrške. Jer vlast je ta koja kreira i pravni i obrazovni i kulturni okvir. Kao što je, uostalom, kreirala i okvir onih devedesetih u kojem je ovo bilo moguće. S tim što kreiranje ovakvog nekog okvira ima jedan izuzetak u odnosu na onaj iz ravnih godina. Sada bismo trebali izgradnjom ovih okvira napraviti institucije i kreirati svijest koja bi bila korektor svake vlasti koja bi sutra opet mogla početi srljati u neka slična nepočinstva. Znam da je za ovo potrebna i hrabrost i ljudskost i na kraju znanje. Ali neko ovo mora uraditi, inače se iz blata prošlosti nećemo vaditi.

Kada su konkretnе stvari u pitanju koje bi vlast u narednih godina trebala uraditi kada je u pitanju suočavanje sa prošlošću, naveo bih sljedeće:

Suđenja za ratne zločine

Iako su odgovorni sada sigurno u poznim godinama, radi istine i ono djelića pravde, nikada nije kasno da se to uradi. Zato treba raditi na kapacitetima pravosuđa, ali prvo mora postojati, kao što rekoh, nepokolebljiva politička volja.

Spomen-obilježja

- Izgradnja spomen-obilježja žrtvama deportacije u Herceg Novom.
- Izgradnja spomen-obilježja žrtvama zločina u Kaluđerskom lazu.
- Ponuditi Dubrovniku da država Crna Gora izgradi jedan spomenik nedužnim civilima ubijenim u agresiji na ovaj grad 1991. godine u znak pomirenja i zajedničkog života u Evropskoj uniji

Ulice i trgovi

Makar u gradovima gdje se desilo stradanje dati naziv ulice u znak sjećanja na zločin i stradale.

Obrazovanje

- U obrazovni proces uvesti više lekcija o ratovima devedesetih i zločinima koji su počinjeni.
- Ponuditi više neformalnog obrazovanja kroz radionice, ljetnje škole, omladinske kampove na kojima bi se učilo o ovim događajima.

Kultura

Ohrabriti i finansirati institucije kulture da se kroz film , pozorište i ostale forme bave ovom temom. Finansirati i podržavati i pojedinačne kulturne projekte pojedinaca u ovoj oblasti.

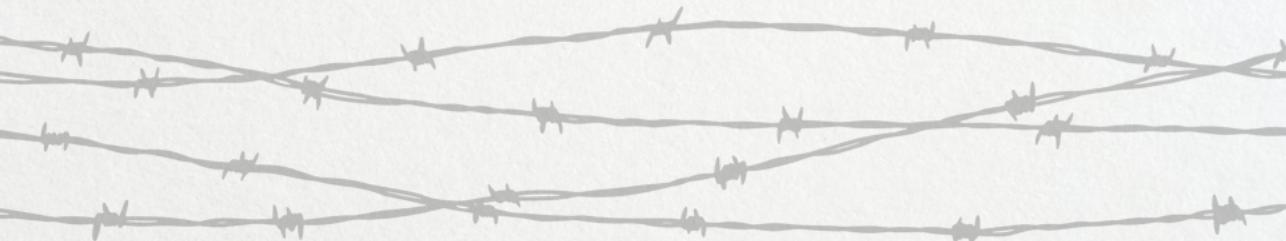
Dan sjećanja

Crna Gora bi obavezno trebala uvesti **Dan sjećanja** na žrtve ratova devedesetih u Crnoj Gori. O datumu se može raspravljati, ali mislim da je nesporno da postoji potreba za ovim.

Reparacije

Niko ne može nadoknaditi gubitak ljudskog života, ali smo dužni da kao društvo obezbijedimo materijalnu i svaku drugu potporu žrtvama i njihovim porodicama. I u tome se puno kasni, ali još uvijek možemo da spasimo bar malo obraza ako to odmah uradimo.

Na samom kraju, želim da poručim, da je ovo nešto što treba biti urađeno u narednih nekoliko godina. Sigurno da ovo neće proći bez velikog negodovanja i otpora. Ali jedno je sigurno, isplatiće se svim građanima Crne Gore, izuzev ratnim zločincima i onima koji ih podržavaju. Ako u ovome uspijemo, šta god da se desi čak i sa našim putem u Evropu, mi ćemo biti zajednica ljudi koja će svakome moći pogledati u oči. A to je, vjerujte mi na riječ, važnije i od samog članstva u Evropskoj uniji.

Edin Smailović je rođen u Bijelom Polju 1980. godine. Filozofski fakultet, na Odsjeku historije, završio je u Sarajevu 2005. godine. Pohađao je master studije bibliotekarstva u Ljubljani. Radnu karijeru započeo je u Zavičajnom muzeju u Bijelom Polju 2007. godine, a 2009. je počeo raditi u Narodnoj biblioteci u tom gradu. Na mjestu rukovodioca Narodne biblioteke u Bijelom Polju je od 2012. godine. Objavio je dvije knjige, a pjesme i priče su mu objavljivane u mnogim listovima.

Crna Gora kroz sport na evropskom putu

Dušan Simonović
predsjednik Crnogorskog olimpijskog komiteta

Otkako je obnovila nezavisnost 21. maja 2006. godine, Crna Gora nije samo nastavila svoj evropski put kao suverena država, već je koristila sport kao živu platformu za nacionalni razvoj i međunarodnu integraciju. Oblast sporta u Crnoj Gori odražavala je šire težnje nacije, uključujući njenu težnju za članstvom u Evropskoj uniji i posvećenost demokratiji, vladavini prava i ljudskim pravima. U Crnoj Gori, naša snaga leži u našoj raznolikosti, a činjenica je da je sport, dokazano, najbolji alat za promociju raznolikosti, inkluzije, mira i jednakosti. Slavljenjem naših razlika i promovisanjem inkluzivnosti, obogaćujemo tkivo crnogorskog sporta i inspirišemo buduće generacije da slijede svoje snove bez ograničenja.

Priča o sportu u nezavisnoj Crnoj Gori nastavlja se transformacijom nacionalnih saveza i Crnogorskog olimpijskog komiteta. Prije obnove nezavisnosti, crnogorski sportisti takmčili su se pod zastavom Jugoslavije, odnosno Srbije i Crne Gore. Formiranje crnogorskih nacionalnih timova nije bilo samo stvar nacionalnog ponosa, već i ključni korak u potvrđivanju novog identiteta Crne Gore na globalnoj sceni. Sport je od tada bio ujedinjujuća snaga u zemlji koja teži da svijetu pokaže svoju kulturu, nasljeđe i potencijal.

Prva zvanična utakmica nacionalnog fudbalskog tima u martu 2007. godine bila je simbolični početak putovanja Crne Gore u međunarodnom sportu. Paralelno s tim i ostali timski sportovi, pogotovo rukomet i vaterpolo, ali i košarka i odbojka, igrali su značajnu ulogu, sa nacionalnim timovima koji su ostvarivali snažne nastupe na međunarodnim takmičenjima, jačajući kult crnogorske reprezentacije i unapređujući nacionalno jedinstvo. Crna Gora je takođe ostavila trag kroz individualne sportove, demonstrirajući sposobnost

i otpornost. Crnogorski sportisti i sportistkinje, podižući zastavu na međunarodnim podijumima, olicavali su duh posvećenosti, ponosa i izvrsnosti.

Uprkos skromnim uslovima, Crna Gora je uspjela da očuva kvalitet svojih sportova. Ovaj uspjeh omogućila je prilagodljivost i transformacija liderstva u sportu sa fokusom na proces, a ne samo na pojedinca, izuzetan sportski talenat i jako prisustvo u međunarodnom sportskom pokretu. Ovi faktori bili su ključni za očuvanje visokih standarda u crnogorskom sportu, doprinoseći kulturi izvrsnosti, gdje svaki član tima doprinosi većem cilju.

Prijem Crnogorskog olimpijskog komiteta (COK) u Međunarodni olimpijski komitet (MOK) bio je značajna prekretnica, ne samo za COK već i za čitavu zemlju. To je pozicioniralo Crnu Goru visoko u sportskim krugovima, kao zemlju vanserijskih sportskih talenata, poboljšavajući njenu međunarodnu reputaciju. Sportska dostignuća Crne Gore na globalnim platformama, kao što su Olimpijske igre, ne samo da su pokazala otpornost i snagu nacije, već i njen nacionalni ponos. Kruna dosadašnjih napora svakako su bile Olimpijske igre u Londonu, tek druge na kojima je Crna Gora nastupila kao nezavisna država, i olimpijsko srebro naših lavica.

Crna Gora je od obnove nezavisnosti zaista postigla nevjerovatne sportske rezultate na kontinentalnom i svjetskom nivou. Svi ti rezultati pozicionirali su nas visoko u svjetsko sportsko okruženje, jer je međunarodna sportska javnost impresionirana svim rezultatima, pa i brojnošću našeg tima na Olimpijskim igrama i kontinentalnim takmičenjima, pogotovo kada se u obzir uzme veličina Crne Gore. Crna Gora je i u samom učešću na Olimpijskim igrama postizala značajan napredak - od 19 učesnika u Pekingu 2008. do 34-35 u posljednjim izdanjima Olimpijskih igara u Riju i Tokiju. Uprkos smjeni generacija u mnogim sportovima, kojima svjedočimo sada u kvalifikacionom periodu za Olimpijske igre u Parizu, razvija se obećavajući novi tim za Olimpijske igre u Los Andelesu. Tim je podržan poboljšanim programima treninga i dugoročnim inicijativama za podršku sportistima od strane Crnogorskog olimpijskog komiteta i isticanje dosta digne sportista i njihovih individualnih npora je suštinska. Vjerujemo da će i na narednim izdanjima Crna Gora imati respektabilan tim, „najbolje među najboljima“ – crnogorski tim među svega 10.500 sportista i sportiskinja iz cijelog svijeta.

Učešće Crne Gore na globalnoj sportskoj sceni odražava našu posvećenost međunarodnoj saradnji i međusobnom poštovanju, čime se istovremeno jačaju veze sa Evropskom unijom i promovišu temeljne vrijednosti EU. Crnogorski olimpijski komitet intenzivno radi na jačanju međunarodnih odnosa, uspostavljajući strateška partnerstva sa kolegama iz nacionalnih olimpijskih komiteta, međunarodnih sportskih organizacija, i diplomatskih entiteta. Kroz promociju dijaloga, saradnje i kulturne razmjene putem sporta, ne samo da unapređujemo ugled Crne Gore na svjetskoj sceni već i aktivno doprinosimo širenju mira, razumijevanja i prijateljstva među narodima. Ova sportska diplomacija ključna je u kontekstu integracije Crne Gore u Evropsku uniju, čime se potvrđuje naša spremnost za uskladištanje sa evropskim standardima. Kao država kandidat za prijem u Evropsku uniju, Crna Gora prihvata pravnu tekovinu EU i pitanje sporta tretirala je u pregovaračkom poglavju 26 – Obrazovanje i kultura, koje je jedno od prvih privremenog zatvorenih poglavlja. Prema tom poglavljiju, Crna Gora ima obavezu da svoje zakonodavstvo prilagodi i da djeli u skladu sa ostalim međunarodnim pravnim aktima, u cilju suzbijanja diskriminacije u sportu, zloupotrebe mlađih sportista, rasizma, nasilja u sportu i sl, na čemu Crnogorski olimpijski komitet, zajedno sa Vladom Crne Gore, odnosno Ministarstvom sporta i mlađih, intenzivno radi kroz usvajanje strateških dokumenata, izmjene zakona i pratećih podzakonskih akata.

Ove godine, posebno značajan događaj koji će dodatno osnažiti naše veze sa Evropom je Seminar Evropskih olimpijskih komiteta (EOK), koji će se u septembru održati u Budvi.

Ovaj seminar okupiće preko 200 predstavnika iz 48 evropskih nacionalnih olimpijskih komiteta, čime se Crna Gora potvrđuje kao važan činilac u evropskom sportskom pokretu. Aktivna saradnja sa partnerima iz regionala i šire Evrope, posebno na projektima finansiranim iz fondova Evropske unije, dodatno ističe našu angažovanost i otvorenost prema međunarodnim i regionalnim inicijativama. Dok Crna Gora obilježava još jednu godinu nezavisnosti, njen sportski narativ daje duboke uvide u društveni napredak naše zemlje. Kroz timske i individualne sportove, sport je pružio platformu za izražavanje nacionalnog ponosa i jedinstva, pomažući Crnoj Gori na njenom putu ka evropskoj integraciji.

Interakcija između sportskih dostignuća i težnji Crne Gore ka članstvu u EU ostaje važna u njenom budućem narativu. Poštujući principe pravičnosti, izvrsnosti i jedinstva u sportu, Crna Gora je na putu ka članstvu u EU, prihvatajući svaki izazov kao još jednu priliku za rast i integraciju. Dok nacija nastavlja da postiže uspjeha na terenu i van njega, njen put ka prosperitetnijoj budućnosti u Evropi postavljen je da inspiriše mnoge.

Dušan Simonović obavlja funkciju predsjednika Crnogorskog olimpijskog komiteta od 2003. godine. Počasni konzul Mongolije u Crnoj Gori je od 2023. godine, a na Fakultetu za sport i fizičko vaspitanje Univerziteta Crne Gore bio je predavač od 2015. do 2021. godine. Simonović je obavljao i funkcije predsjednika Savjeta Radio i Televizije Crne Gore od 2009. do 2014. godine i predsjednika Upravnog odbora INFOFEST-a od 1998. do 2008. godine. Takođe, bio je predsjednik Upravnog odbora Elektroindustrije "OBOD" u Cetinju od 2000. do 2002. godine i obavljao je funkciju Generalnog sekretara u Sekretarijatu za razvoj Vlade Crne Gore tokom deset godina počev od 1998. godine. Prije ovoga, bio je generalni direktor kompanije Alliance Tourse. Podgorica od 1992. do 1998. godine i generalni direktor preduzeća Sinjajevina Kolašin od 1988. do 1992. godine. Simonovićeve akademiske kvalifikacije uključuju magisterski stepen prava sa Univerziteta Crne Gore. Pored funkcije predsjednika COK-a, u oblasti sporta obavljao je brojne značajne funkcije kao što su potpredsjednik Olimpijskog komiteta Srbije i Crne Gore, te učestvovao u upravnim odborima saveza kao što su karate i klizački savez. Bio je i višegodišnji predsjednik Karate kluba Budućnost. Izvan profesionalnog života, Dušan Simonović je oženjen i otac četvero djece, te je osnivač uspješnih porodičnih preduzeća.

Zaštita ličnih podataka i doba tehnološke ekspanzije

Mirjana Volkov

*Rukovodilac Odsjeka za predmete i prigovore
u Agenciji za zaštitu ličnih podataka i slobodan pristup informacijama*

U svijetu savremenih društvenih tokova koji se ogledaju kroz ekspanziju tehnike i tehnologije kao i njihove pristupačnosti pojedincu, pravo na zaštitu ličnih podataka se stavlja u fokus i suočava sa brojnim izazovima.

Široka upotreba društvenih mreža, razvoj i integrisanje vještačke intelicencije, upotreba tzv. pametnih uređaja, brzina razmjene informacija i manipulacija istim zahtijevaju kontinuiranu nadgradnju sistema zaštite ličnih podataka, kako kroz unapređenje zakonodavnog okvira, tako i kroz osnaživanje institucionalnog mehanizma zaštite koji je u Crnoj Gori, donošenjem Zakona o zaštiti podataka o ličnosti, 2009. godine, povjeren Agenciji za zaštitu ličnih podataka kao samostalnom i nezavisnom organu.

Trenutni zakonodavni okvir ne pruža adekvatan odgovor na savremene tehnološke izazove u ovoj oblasti koji napreduju iz dana u dan i postaju kompleksniji. Međutim, ohrabruje činjenica da je novi Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, u okviru kojeg će se transponovati standardi, načela i norme GDPR-a prilagođene pravnom okviru Crne Gore, u proceduri i njegovo usvajanje je planirano za tekuću godinu.

U Crnoj Gori, iz godine u godinu, bilježi se trend rasta svijesti o zaštiti ličnih podataka, kako kod rukovalaca zbirkama ličnih podataka, tako i kod građana. Generalno gledano, nivo zaštite ličnih podataka kod javnih organa i privrednih subjekata koji posluju na teritoriji CG još uvijek nije zadovoljavajući, ali su pomaci i težnja za unapređenjem evidentni. Poteškoće u implementaciji zakonskih propisa, uglavnom, nastaju zbog neadekvatne primjene, pogrešnog tumačenja, neinformisanosti, dok su izuzetno

rijetki slučajevi namjernog izbjegavanja primjene propisa. Ono što treba istaći jeste kooperativnost kontrolisanih subjekata u postupanju po nalozima Agencije za zaštitu ličnih podataka i slobodan pristup informacijama kao nadzornog organa, kao i izraženo interesovanje i traženje stručne pomoći od strane predstavnika rukovalaca u situacijama kada postoji dilema, odnosno, rizik da dođe do kompromitovanja ličnih podataka prilikom određene obrade, povjeravanja poslova, dostavljanja podataka na zahtjev treće strane, uspostavljanja sistema video nadzora i sl.

Opšta uredba o zaštiti ličnih podataka (General Data Protection Regulation 2016/679 - GDPR) Evropskog parlamenta i Savjeta Evropske unije donijeta je 2016. godine, a na snagu je stupila 25. maja 2018. godine. Prema mišljenju stručnjaka, GDPR predstavlja "zlatni standard zaštite ličnih podataka" kao adekvatan odgovor na, prije svega, tehnološki razvoj automatske obrade ličnih podataka u cilju sprečavanja eventualnih zloupotreba. GDPR stavlja van snage Direktivu 95/46/EZ o zaštiti građana u vezi sa obradom podataka o ličnosti i o slobodnom kretanju takvih podataka i predstavlja svojevrsnu reformu sistema zaštite ličnih podataka.

Uredba poseban akcenat stavlja na digitalne i online tehnologije, pojedincu daje veći nivo kontrole nad obradom ličnih podataka i stvara pretpostavke za transparentan postupak obrade. U članicama EU i Evropskog ekonomskog prostora - EEA Uredba se direktno primjenjuje, što dovodi do unificiranosti u sistemu zaštite ličnih podataka i s tog aspekta olakšava poslovanje, ali i stavlja brojne zahtjeve pred rukovaocem zbirkama ličnih podataka. Državama članicama, kao i onima koje teže harmonizaciji pravnog okvira s evropskim, ovaj propis za određene situacije postavlja više alternativa i daje slobodu da se opredijele za najprihvataljiviji model.

Činjenica je da apsolutna zaštita ličnih podataka ne postoji, ali i da GDPR propisuje procedure za prevenciju zloupotreba, jer su sami rukovaoci zbirkama u obavezi da dokažu da su preduzeli sve potrebne mjere kako ne bi došlo do povrede prava na zaštitu ličnih podataka. Takođe, građanin mora biti informisan o svim fazama obrade njegovih ličnih podataka, što doprinosi stvaranju povjerenja i transparentnosti. Stoga, za adekvatnu primjenu GDPR-a neophodna je edukacija kako stručnih lica u nadzornom organu, tako i službenika zaposlenih kod rukovalaca (naročito pravnika, IT stručnjaka i svih onih koji neposredno obrađuju lične podatke) koja je ključna i svakako, finansijski dugoročno isplativija od plaćanja visokih kazni, a u kojoj će Agencija za zaštitu ličnih podataka i slobodan pristup informacijama biti pouzdan partner.

GDPR, logično, najprije pogađa subjekte iz javnog i privatnog sektora koji vrše obradu ličnih podataka u širokom obimu i za veliki broj lica. Zato najveći treba da budu i najspremniji za novine koje će donijeti novi Zakon o zaštiti podataka o ličnosti CG. Sektorski gledano, to su kompanije koje se bave telekomunikacijama, internet kompanije, bankarstvo, finansije, usluge, turizam i dr, odnosno, organi uprave koji u značajnom obimu obrađuju lične podatke građana.

Pojedinačni sektori (udruženja), prema GDPR-u treba da posjeduju kodekse ponašanja koji se odnose na aktivnost obrade ličnih podataka i koji doprinose pravilnoj primjeni Uredbe, a na koje će saglasnost davati nadzorni organ za zaštitu ličnih podataka. Kodeksi se mogu, uz saglasnost nadzornog organa, prilagođavati odnosno mijenjati i dopunjati. Nadzorni organ odobrava i korporativna pravila koja su pravno obavezujuća i primjenjuju se na svakog zainteresovanog člana povezanih društava, odnosno, grupe preduzeća koja obavljaju zajedničku privrednu djelatnost.

Najvažniju ulogu u instituciji, odnosno, kompaniji, u segmentu zaštite ličnih podataka treba da ima DPO (Data Protection Officer) odnosno službenik za zaštitu ličnih podataka, kojeg u ovom trenutku imenovanog ima mali broj rukovalaca zbirkama ličnih podataka u CG iz privatnog i javog sektora. GDPR službenika stavlja u centar korporativnog sistema zaštite ličnih podataka kao prvu kontakt tačku sa licem čiji se podaci obrađuju. Dakle, službenika treba da imenuje svaka reputabilna kompanija koju će na tržištu, između ostalog, preporučivati i sigurnost ličnih podataka klijenata, ali i državni organi, organi lokalne samouprave i lokalne uprave i drugi javno pravni subjekti koji će na taj način doprinijeti podizanju stepena zaštite ličnih podataka na viši nivo. DPO će imati neposredni kontakt kako sa licima čiji se podaci obrađuju tako i sa nadzornim tijelom za zaštitu ličnih podataka jer Uredba lice najprije upućuje na rješavanje problema obraćanjem rukovaocu. Tek nakon toga, ukoliko se ne riješi problem, predstavka se dostavlja nadležnom tijelu za zaštitu ličnih podataka.

Pored imenovanja DPO, mjerilo da rukovalac ispunjava standarde zaštite ličnih podataka biće i sertifikat o adekvatnosti mjera zaštite ličnih podataka koji će se izdavati od strane tijela određenog nacionalnim zakonom na ograničeni vremenski period, nakon čega se mora revidirati.

Rukovalac koji obrađuje podatke većeg broja lica, uključujući i građane EU, koji drži do svoje reputacije i poslovanje bazira na povjerenju klijenata, ne smije rizikovati da zbog neblagovremenog djelovanja dođe do povrede prava na zaštitu ličnih podataka, odnosno, kršenja GDPR-a.

Crna Gora kao zemlja koja teži članstvu u EU, svoje zakonodavstvo usklađuje sa evropskim, što podrazumijeva da će u narednom periodu i Zakon o zaštiti podataka o ličnosti biti usklađen sa GDPR-om. Donošenjem novog Zakona biće riješene brojne dileme u vezi sa primjenom Uredbe u Crnoj Gori, propisana konkretna rješenja za sve rukovaoce koji posluju na teritoriji naše države, osnažena nadležnost Agencije, a samim tim i građanima Crne Gore omogućen nivo zaštite u ovoj oblasti koji uživaju građani EU.

Diplomirala na Pravnom fakultetu u Podgorici. Zaposlena u Agenciji za zaštitu ličnih podataka i slobodan pristup informacijama na poziciji rukovoditeljke Odsjeka za predmete i prigovore. Pohađala više edukacija, seminara i radionica u zemlji i inostranstvu posvećenih zaštiti ličnih podataka, što joj je i oblast interesovanja posljednjih 15 godina. Posjeduje iskustvo kao predavač/ekspert. Autorka je nekoliko stručnih tekstova objavljenih u Crnoj Gori.

